

An Approach to Land Use Planning in Kermanshah Province from Sustainable Development and Security Perspective

Hamid Reza Heshmati Jadid¹

Samira Moradi²

Mahdi Heshmati Jadid³

ABSTRACT

Implementation of development and sustainable security in strategic planning requires recognition of the bottlenecks and development opportunities in the framework of land use planning. In this way, by organizing activities, facilities and infrastructures, different economic, social, and political-security goals can be pursued. If the strategy planners fail to consider sustainable development and what follows it, namely sustainable security, in these areas, we will soon face threats against national interests. This study is aimed at investigating the status of land use planning from development and sustainable security perspective in Kermanshah province as a border region. Due to the nature of the subject and objectives of the research, an applied approach is selected for this research which follows descriptive-analytical method. Library method is used for data collection. The results indicated that although there is a constant relation between controlling border regions and the creation of sustainable development and security, the relation regarding the current economic, social, political-security conditions of Kermanshah province is quite weak and has not been considered as a matter of priority in the strategic planning by those in charge.

Keywords: Sustainable development, sustainable security, land use planning approach, border regions, Kermanshah province.

1. Corresponding author: Master's degree at the Faculty of Social Sciences, Razi University, Tehran, Iran

2. PhD candidate at Razi University, Tehran, Iran

3. PhD at Imam Hossein University, Tehran, Iran

رهیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاه از نگاه توسعه و امنیت پایدار

حمیدرضا حشمتی جدید^۱

سمیرا مرادی^۲

مهدی حشمتی جدید^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۳

چکیده

تحقق توسعه و امنیت پایدار در برنامه‌ریزی‌های راهبردی نیازمند شناخت تنگناها و پتانسیل‌های توسعه‌ای در چارچوب رویکرد آمایشی است به گونه‌ای که با ساماندهی فعالیت‌ها، امکانات و زیرساخت‌ها، اهداف متفاوت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی-امنیتی، دنبال می‌شود. اگر کارگزاران در برنامه‌ریزی‌های راهبردی، با یک دیدگاه عادلانه و شناخت آینده‌نگرانه نسبت به مناطق مرزی در زمینه تحقق توسعه پایدار و آن روی سکه یعنی امنیت پایدار ننگرند، در این مناطق، شاهد تهدیداتی علیه منافع ملی خواهیم بود. هدف از پژوهش حاضر بررسی و تحلیل وضعیت آمایش سرزمینی از نگاه توسعه و امنیت پایدار در استان کرمانشاه به عنوان یک منطقه‌ی مرزی است. با توجه به ماهیت موضوع و اهداف تحقیق، نوع پژوهش کاربردی بوده و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است که به منظور دستیابی به اطلاعات مورد نیاز و جمع‌آوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن است که با توجه به اینکه میان آمایش مناطق مرزی و ایجاد توسعه و امنیت پایدار رابطه و پیوند ناگسسته‌ای حاکم است و این اصل با نظر به شرایط موجود اقتصادی، اجتماعی، سیاسی-امنیتی استان کرمانشاه نشان می‌دهد که این رابطه ضعیف و در اولویت برنامه‌ریزی‌های راهبردی متولیان امر نمی‌باشد.

کلید واژه‌ها: توسعه پایدار، امنیت پایدار، رهیافت آمایشی، مناطق مرزی، کرمانشاه.

۱- نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
Hamidrezash6669@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
Moradi.sami1369@gmail.com

۳- پژوهشگر، دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران
Iheshmati64@gmail.com

مقدمه

مرزها در جغرافیای سیاسی، از جمله مفاهیم مهم شمرده می‌شوند. مفهوم مرز از محدوده گرفته شده است، اما به غیر از آن در فرهنگ لغت زبان انگلیسی به کلماتی همانند «border, borderland» نیز برمی‌خوریم که دارای معنا و مفهوم مرز هستند (جانستون، ۱۳۸۲)^۱. بر اساس حقوق بین‌الملل، مرز خط فرضی است که قلمرو سرزمینی کشور را مشخص می‌کند. این قلمرو، فضای زمینی، هوایی، دریایی و زیرزمینی هر کشور را شامل می‌شود (مارتین، ۱۳۸۵: ۵۷)^۲. مناطق مرزی، از نقاط حساس و استراتژیک کشور به حساب می‌آیند، طبیعت منزوی و غیرحاصل‌خیز مناطق مرزی، به خصوص در عرصه‌های کوهستانی و بیابانی ایران پیوسته به دلیل فقدان رفاه و نبود انگیزه‌های لازم برای زندگی، زمینه‌ساز مشکلات سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای دولت‌ها به عنوان مجریان اصلی توسعه و توجه به امنیت پایدار بوده است، ناتوانی‌های بالقوه در تولید، فقدان اشتغال مناسب، نازل بودن درآمد و عدم دسترسی به نیازهای اولیه، عمده‌ترین مشخصه اقتصاد، اجتماع این مناطق است که زمینه را برای توسعه ناپایدار این مناطق فراهم کرده است (موسوی و دیگران، ۱۳۹۷: ۶۹). اصولاً در رویکرد جدید توسعه، توسعه پایدار به عنوان راهبرد جهانی قرن بیست و یکم در نشست سران کشورها در سال ۱۹۹۲ در «ریو» مورد پذیرش قرار گرفته است. اهداف توسعه پایدار عبارتند از: تأمین نیازهای اساسی، بهبود استانداردهای زندگی برای همه، حفاظت و مدیریت بهتر اکوسیستم‌ها در همه‌ی سطوح سازمان فضایی (محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی). بر همین اساس، برای تحقق توسعه پایدار که به نوعی متضمن تقویت و یکپارچگی هویت و امنیت پایدار نیز است، ضرورت دارد تا مناطق دور افتاده و محروم در سطح ملی در برنامه‌ریزی‌های راهبردی توسعه‌ای هر کشور، با بهبود شرایط زندگی ساکنان فقیر و کم درآمد روستایی و خوداتکایی، آن‌ها را در مسیر توسعه ملی کشور قرار دهد. در واقع هدف از این برنامه‌ها، تغییر ساختار اجتماعی-اقتصادی و بهبود شرایط اکولوژیکی حاکم بر مناطق مرزی است. معجری و کارگزار در این برنامه‌ها نیز دولت‌ها هستند (افتخاری و دیگران، ۱۳۸۷: ۸۲). در این راستا توجه به رویکرد آمایشی در برنامه‌ریزی‌های راهبردی ملی، امری ضروری می‌نماید. آمایش مناطق مرزی، نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع، از نیازهای مناطق مرزی، در چارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند داده و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن، امنیت و توسعه لازم و ملزوم یکدیگر می‌شوند. بنابراین می‌توان «آمایش» را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی-فضایی و «آمایش مناطق

1. Johnston
2. Martin

مرزی» را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی در فضاهاى مرزى کشور دانست (آفتاب و هوشمند، ۱۳۹۷: ۱۶۳). با وجود پیش زمینه‌های قانونی و شکل‌گیری روند اهمیت دادن به توسعه متعادل منطقه‌ای در برنامه‌های توسعه بعد از جنگ، هنوز نابرابری منطقه‌ای میان مناطق جغرافیایی بر حسب دوری و نزدیکی به مرزها بالاست و قطب‌های صنعتی از وضعیت بسیار بهتری به لحاظ سرمایه‌گذاری برخوردارند (شاطریان و دیگران، ۱۳۹۳: ۸۸). نابرابری‌های توسعه می‌تواند شکاف‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را عمیق‌تر نماید. این موضوع در ایران به دلیل تنوع مذهبی و فرهنگی اهمیت بیشتری دارد. از این رو، توسعه و امنیت پایدار نتیجه کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان است و می‌توان چرخه‌ای را تصور کرد که فقر و کاهش سایر مؤلفه‌های مرتبط با امنیت انسانی منجر به ناامنی و ناامنی موجب توسعه نیافتگی و بی‌ثباتی در جامعه شود. از آنجایی که هدف برنامه‌ریزی‌های راهبردی، تبدیل وضعیت موجود به وضع مطلوب، پیشرفت و آبادانی در نظر گرفته شده است (سرور و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۶). بدیهی است در گام نخست برای رسیدن به وضع مطلوب باید شناخت دقیق و همه‌جانبه‌ای از وضع موجود داشت؛ از اصلی‌ترین گام‌ها در چنین شناختی به کارگیری رویکرد آمایشی در برنامه‌ریزی‌های راهبردی توسعه، آن هم به صورت دینامیک و براساس نگرش سیستمی امکان پذیر خواهد بود.

استان کرمانشاه یکی از مناطقی است که در آن دو موضوع توسعه و امنیت توأمان با هم معنا می‌یابند. از آن جایی که مهم‌ترین استان در منطقه مرکزی غرب ایران است، تحلیل و بررسی شرایط آن برای تحقق توسعه و امنیت پایدار ضروری می‌نماید. نظر به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر به دنبال تحلیل و بررسی این سوال است که؛ رویکرد آمایشی و ابزارهای آن در فرایند برنامه‌ریزی‌های راهبردی، در زمینه توسعه و امنیت پایدار در استان کرمانشاه به عنوان یک منطقه‌ی مرزی، چگونه ارزیابی می‌شود؟ فرضیه‌ای که پژوهش حاضر بر آن استوار می‌باشد این است که میان آمایش مناطق مرزی و ایجاد توسعه و امنیت پایدار رابطه و پیوند ناگسسته‌ای حاکم است و این اصل با نظر به شرایط موجود اقتصادی، اجتماعی، سیاسی - امنیتی استان کرمانشاه نشان می‌دهد که این رابطه ضعیف و در اولویت برنامه‌ریزی‌های راهبردی متولیان امر نمی‌باشد.

ادبیات نظری

برخی مطالعات انجام شده در زمینه پژوهش حاضر به شرح زیر است؛ احمدشر (۱۳۹۷) در پژوهشی، به تحلیل جامعه‌شناختی عوامل زمینه‌ساز، علی و مداخله‌گر و راهبردها و پیامدهای مرتبط با توسعه ناپایدار در مناطق مرزی غرب کشور با روش کیفی و فن مصاحبه

پرداخته است. نویسنده ناپایداری توسعه در مناطق مرزی غرب کشور را در ناپایداری معیشت مرزنشینان می‌داند که این مسئله ارتباط مستقیمی با گسترش فقر، افزایش نرخ بیکاری و اشتغال کاذب دارد و در همان حال علت، معلول و مقوم پدیده‌ی توسعه‌ی ناپایدار و بدقواره است.

زارعی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی، به بررسی امنیت مرزی و رابطه آن با توسعه پایدار منطقه‌ای در شهرستان کرمانشاه می‌پردازند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که؛ میزان امنیت مرزی در شاخص اقتصادی از متوسط به پایین می‌باشد. امنیت سیاسی بیشترین نگرانی را برای شهروندان ایجاد کرده است و امنیت محیطی دغدغه بسیاری از شهروندان در آینده می‌باشد و تنها در امنیت سیاسی است که رابطه معناداری بین این شاخص‌ها و توسعه پایدار منطقه‌ای مشاهده نمی‌شود.

افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، یکی از ویژگی‌های مناطق مرزی به ویژه کرمانشاه را دوری از مرکز کشور می‌دانند. از نظر نویسندگان این دوری به لحاظ سیاست‌های غیرآمایشی، پیامدهای نامطلوبی را برای مناطق مرزی به همراه دارد. یکی از راهکارهای کاهش پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این مناطق را رسمیت بخشیدن به داد و ستد کالا در برخی مبادی مرزی و در قالب بازارچه‌های مرزی می‌دانند.

مختاری هشی و همکاران (۱۳۹۳)، به ارائه راهبردهای مناسب برای آمایش مناطق مرزی شرق کشور پرداخته‌اند. که نتایج نشان می‌دهد با توجه به شرایط فعلی، راهبردهای مناسب حرکت در مسیر آمایش مناطق مرزی شرق کشور از نوع تدافعی است و هم اکنون بر اساس اولویت‌بندی انجام شده راهبردهای تدوین برنامه جامع، توسعه و تقویت انواع زیرساخت‌های کالبدی، از اولویت بالاتری برخوردارند.

پژوهش حاضر از دو جهت با پژوهش‌های مذکور متمایز است؛ از یک سو در قالب آمایش مناطق مرزی تنگناهای توسعه‌ای استان را با بررسی وضعیت موجود اقتصادی، اجتماعی و سیاسی-امنیتی، تبیین می‌کند و از سوی دیگر با رویکرد پایدار به توسعه و امنیت ظرفیت‌های موجود استان را توصیف و تحلیل نموده تا از این رهگذر مشخص نماید برنامه‌ریزی‌های راهبردی متولیان امر و سیاستگذاران توسعه‌ای استان نیازمند توجه جدی به آمایش سرزمینی برای برون رفت از تنگناهای موجود است.

رهیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاه از نگاه توسعه و امنیت پایدار

جدول ۱. پیشینه پژوهش

نویسنده / نویسندگان پژوهش	تاریخ پژوهش	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
رشید احمدش	۱۳۹۷	«دیالکتیک مرز و توسعه: تحلیل جامعه‌شناختی دشواری‌های توسعه پایدار در مناطق مرزی غرب کشور».	نویسنده ناپایداری توسعه در مناطق مرزی غرب کشور را در ناپایداری معیشت مرزنشینان می‌داند.
غفار زارعی، فرزاد الماسی، حسن نرمانی.	۱۳۹۷	« بررسی رابطه بین شاخص‌های امنیت مرزی و توسعه پایدار منطقه‌ای (نمونه موردی شهر کرمانشاه)».	نویسندگان به بررسی امنیت مرزی و رابطه آن با توسعه پایدار منطقه‌ای در شهرستان کرمانشاه می‌پردازند.
عبدالرضا رکن الدین افتخاری، محمد حسین پاپلی یزدی، عرفان عبدی،	۱۳۸۷	«ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی؛ مطالعه موردی: بازارچه مرزی شیخ صالح شهرستان ثلاث باباجانی، استان کرمانشاه»	از راهکارهای کاهش پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق مرزی را رسمیت بخشیدن به داد و ستد کالا در برخی مبادی مرزی و در قالب بازارچه‌های مرزی می‌دانند.
حسین مختاری هشی، مهدی مؤمنی، مهرداد باقری،	۱۳۹۳	«تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی؛ مطالعه موردی مرزهای شرق کشور»	نویسندگان راهبردهای مناسب حرکت در مسیر آمایش مناطق مرزی شرق کشور را از نوع تدافعی می‌دانند و بر اساس اولویت بندی انجام شده راهبردهای تدوین برنامه جامع، توسعه و تقویت انواع زیرساخت‌های کالبدی، از اولویت بالاتری برخوردارند.

روش تحقیق

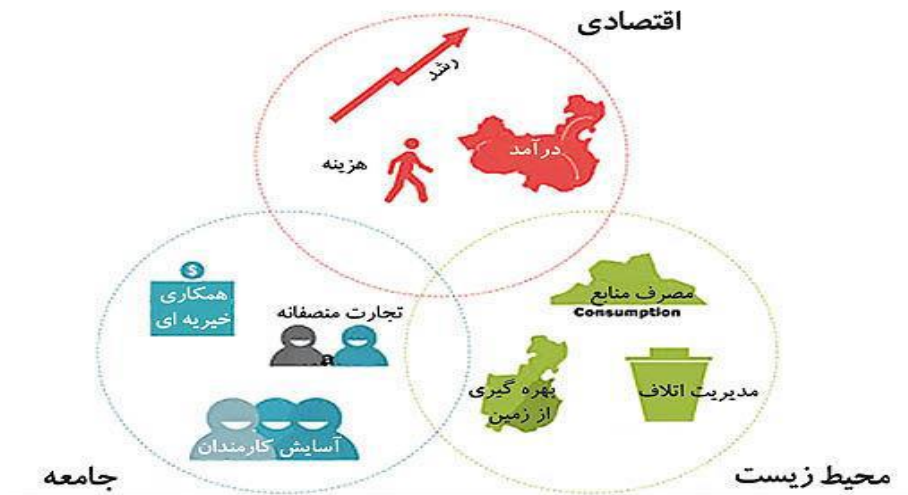
این مقاله مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی بوده و ابزار گردآوری اطلاعات و داده‌های آن کتابخانه‌ای و همچنین مراجعه به فصلنامه‌های تخصصی می‌باشد. در روش کتابخانه‌ای بیشتر به بررسی و مطالعه‌ی کتب داخلی و خارجی مربوطه، مجلات و سایت‌های اینترنتی مورد تأکید قرار گرفته است و بر این مبنا به تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق پرداخته شده است. نوع تحقیق نیز کاربردی می‌باشد که مسئولان امر و سیاستگذاران توسعه‌ای در تدوین برنامه‌ریزی‌های راهبردی خود می‌توانند از آن جهت تقویت و اعتلای استان بهره‌برداری کنند.

مفاهیم و مبانی نظری پژوهش

۱- توسعه پایدار

توسعه جریانی چندبعدی است که در خود تجدید سازمان و سمت‌گیری متفاوت کل نظام اقتصادی-اجتماعی را به همراه دارد و علاوه بر بهبود در میزان تولید و درآمد، شامل دگرگونی اساسی در ساختمان‌های نهادی، اجتماعی، اداری و همچنین باورها و وجه نظرهای عمومی مردم است در بسیاری از موارد حتی عادات، رسوم و عقاید مردم را نیز دربر می‌گیرد. از این رو شناخت و درک شرایط و مقتضیات جوامع انسانی و نیازها و تقاضاهای آنان در ابعاد مادی و معنوی از جمله اقدامات اساسی در مسیر پیشرفت و توسعه تلقی می‌شود (افتخاری و دیگران، ۱۳۸۷: ۸۹).

«توسعه پایدار»، فرایند پایدار تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و محیطی برای افزایش و ترقی رفاه و خوشبختی طولانی مدت کل اجتماع است. به عبارت دیگر، یک فرایند چندبعدی است که به گونه‌ای پایدار، در صدد وحدت اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی است. «توسعه پایدار» می‌تواند به مثابه فرایند تغییرات چندبعدی مؤثر بر جامعه تعریف شود؛ رشد اقتصادی، بهبود شرایط محیطی و حفظ ارزش‌های محیطی به گونه‌ای مساوی از مشخصه‌های مهم آن است (احمدرش، ۱۳۹۷: ۱۸۶). توسعه پایدار با هدف برطرف کردن احتیاجات انسانی و بهبود کیفیت زندگی، به عنوان قالب مناسب برای نگرش به نحوه بهره‌برداری از منابع و ایجاد رابطه متعادل و متوازن بین انسان و طبیعت محسوب می‌شود (مختاری هشی و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۴۱).

شکل ۱. عوامل سه گانه‌ی متعامل در حوزه‌ی توسعه پایدار (منبع: احمدش، ۱۳۹۷: ۱۸۶)

نمودار فوق گویای این نکته است که پایداری توسعه معلول تعامل عوامل سه گانه اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی است (احمدش، ۱۳۹۷: ۱۸۶).

۲- امنیت پایدار

امنیت مفهومی ذهنی و نسبی است که بر پایه اصول متعدد در یک جامعه پدیدار شده و استمرار می‌یابد. در نگرش‌های سنتی به مقوله امنیت اغلب کاربرد نیروهای نظامی و تهدید محوری مورد توجه بوده در حالیکه در مطالعات امنیتی-انتقادی و جامع‌نگر امروز گروه‌های اجتماعی می‌توانند نه تنها از ناحیه ابزار نظامی بلکه از طریق عوامل محیطی یا اقتصادی مورد تهدید قرار گیرند و این عوامل می‌توانند به نوبه خود یکپارچگی یا استقلال سیاسی یک کشور را مورد تهدید قرار دهند (راهنمایی و پورموسوی، ۱۳۸۵: ۱۸۰). مفهوم «امنیت پایدار» متضمن حاکمیت شریطی است که در چارچوب آن دولت‌ها به حقوق شهروندی احترام بگذارند. از این منظر امنیت از مهمترین مؤلفه‌ها برای رسیدن به درجات قابل اتکا به ثبات است. از اینرو، «پایداری امنیت» نتیجه کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان است و فقدان وجود مؤلفه‌های امنیت پایدار، سبب ناامنی و ناامنی منجر به توسعه نیافتگی و بی‌ثباتی در جامعه خواهد شد (سرور و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۹-۳۰).

هدف اصلی و تغییرناپذیر هر دولت-ملت پایه بقای ملی بوده که این مهم در گرو امنیت ملی است و این مسئله نیز از میزان توانایی حکومت در حفظ وحدت ملی، توسعه متوازن منطقه‌ای و در نهایت رضایت شهروندان متأثر است. از این رو یکی از مهمترین عواملی که امنیت یک کشور را مورد تهدید

قرار می‌دهد وجود نابرابری‌های فضایی بین مناطق مختلف جغرافیایی آن کشور است. این نابرابری‌ها به ویژه بین مناطق مرکزی و پیرامونی می‌تواند شکاف‌های سیاسی را عمیق‌تر کند و نارضایتی ناحیه‌ای را موجب گردد. از طرف دیگر، توسعه و حرکت به سوی آن به تقویت مبانی قدرت ملی و در نتیجه امنیت پایدار در کشور می‌انجامد و امنیت پایدار نیز یکی از بسترهای مناسب جهت توسعه پایدار را فراهم می‌آورد (سرور و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۹-۲۸).

۳- برنامه‌ریزی راهبردی

«برنامه‌ریزی راهبردی» به خودی خود هدف نیست، بلکه «برنامه‌ریزی راهبردی» تنها مجموعه‌ای از مفاهیم است که به مدیران، کارگزاران و متولیان امر، در تصمیم‌گیری‌ها کمک می‌کند. «برنامه‌ریزی راهبردی» یک فرآیند است، فرایند تعیین اولویت کارهایی است که مدیران و کارگزاران می‌خواهند در آینده انجام دهند. «برنامه‌ریزی راهبردی» با مطرح ساختن اهداف بلندمدت و تبیین رسالت‌های سازمان، متولیان امر را در انجام فعالیت‌هایشان هم‌جهت و هماهنگ می‌سازد. «برنامه‌ریزی راهبردی»، در سطوح عالی سازمان شکل می‌گیرد، زیرا در این سطح است که تقریباً به طور همه جانبه‌ای اطلاعات لازم در مورد امکانات، منابع سازمان، انتظارات و توقعات از آن متمرکز است. برای آنکه سازمان یا هر موجودیت دیگر، بدانند به کجا خواهد رفت باید بدانند اکنون دقیقاً کجا قرار دارد، سپس آنچه می‌خواهد باشد را به درستی تعریف کرده و چگونگی رسیدن به آن جایگاه را مشخص نماید. مستندات حاصل از این فرایند را «برنامه‌ریزی راهبردی» می‌نامند (برایسون، ۱۳۸۱).

برنامه‌ریزی راهبردی باید به تحولات محیطی و نقاط کلیدی و بحرانی محیط داخلی و خارجی و تجزیه تحلیل و ارزیابی آن‌ها پردازد. به عبارت دیگر برنامه‌ریزی راهبردی، عبارت است از ترسیم شمایی از گذشته برای تصمیم‌گیری در زمان حال به منظور انجام آنچه که در آینده باید صورت گیرد. به دیگر سخن، «برنامه‌ریزی راهبردی»، تلاشی منظم و سازمان یافته جهت اتخاذ تصمیم‌ها و مبادرت به اقدامات بنیادی است که به موجب آن اینکه یک سازمان یا هر موجودیت دیگر، چیست، چه می‌کند و چرا اموری را انجام می‌دهد مشخص خواهد شد. در متون مختلف، از این نوع برنامه‌ریزی با عناوین برنامه‌ریزی جامع، استراتژیک و راهبردی یاد می‌شود (برایسون، ۱۳۸۱).

۴- چارچوب نظری: آمایش مناطق مرزی

تعاریف مختلفی برای آمایش سرزمین وجود دارد؛ برای مثال، در چکیده‌ای از آمایش سرزمین اروپا، آمایش سرزمین به عنوان روشی قانونی توسط بخش دولتی استفاده می‌شود تا بر توزیع فعالیت‌ها

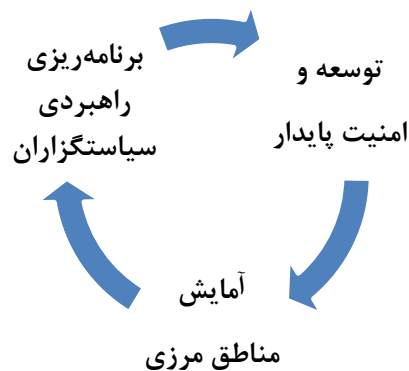
رہیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاه از نگاه توسعه و امنیت پایدار

در فضا در آینده تأثیر بگذارد. آمایش سرزمین شامل اقدامات ساماندهی و نظام بخشی به فضای طبیعی، اجتماعی و اقتصادی در سطوح ملی و منطقه‌ای است که بر اساس تدوین اصلی‌ترین برنامه ریزی‌های راهبردی توسعه بلند مدت کشور در قالب تلفیق برنامه‌ریزی‌های از بالا و پایین و با تکیه بر قابلیت‌ها و توانمندی‌ها و محدودیت‌های منطقه‌ای در یک برنامه‌ریزی هماهنگ و بلندمدت صورت می‌گیرد. آمایش سرزمین، اهمی مهم برای ارتقای توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی است (مختاری هشی و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۳۹).

به عقیده برخی از صاحب‌نظران مانند فلیپ لامور، موضوع اساسی که آمایش سرزمین را معرفی می‌کند «مدیریت کشور است» و برخی نیز آمایش سرزمین را نوعی برنامه‌ریزی بلندمدت برای توزیع بهتر جمعیت، امکانات و فعالیت‌های مختلف به منظور افزایش رفاه، آسایش و هماهنگی جامعه می‌دانند (موسوی و دیگران، ۱۳۹۷: ۶۷). کارشناسان سازمان برنامه و بودجه آمایش را از ریشه آزمودن به معنای آباد کردن گرفته‌اند (قنبری و سرداری، ۱۳۹۴: ۹۶). از این رو می‌توان «آمایش» را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی-فضایی و «آمایش مناطق مرزی» را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی در فضاهای مرزی کشور دانست (آفتاب و هوشمند، ۱۳۹۷: ۱۶۳). «آمایش مناطق مرزی»، نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع که از نیازهای مناطق مرزی است، در چارچوب شرایط مناطق مرزی به یکدیگر پیوند می‌دهد و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن امنیت و توسعه لازم و ملزوم یکدیگر می‌شوند (عندلیب و شریف، ۱۳۸۸: ۶۰). برنامه‌ریزی آمایش سرزمین یک دیدگاه آینده‌نگرانه و عادلانه نسبت به استفاده و بهره‌برداری از توان‌ها و قابلیت‌های هر محیط است (پداتزور، ۱۳۸۵: ۳۶). هرگونه اقدام در مورد ساماندهی جمعیت، فعالیت، امکانات و زیرساخت‌ها در هر کشور، دارای اهداف متفاوتی مانند اقتصادی، سیاسی، اجتماعی است. همچنین این گونه اقدامات به ایجاد یک نوع ساختار فضایی خاصی در هر کشور منجر می‌شود که بسته به نوع برنامه‌ریزی آن کشور می‌تواند رفاه و امنیت را برای افراد آن جامعه ایجاد کند و یا اینکه تهدیدهای مختلفی را در آینده به وجود آورد. در هر حال امروزه برنامه‌ریزان شروع به ایجاد فکر خلاقانه در مورد اینکه چگونه می‌توانند امنیت را در پس برنامه‌ریزی به کار ببرند هستند (توسیکس، ۱۳۸۸: ۹۶). بی‌شک غایت اصلی تمام برنامه‌ریزی‌های آمایشی رسیدن به توسعه پایدار، تعادل منطقه‌ای، توزیع مناسب فعالیت‌ها و استفاده حداکثر از قابلیت‌های محیطی در فرآیند توسعه مناطق است (زالی، ۱۳۸۳: ۳۴). «آمایش مناطق مرزی» که به نوعی از ساماندهی فضایی

1. Pedatzur
2. Tosics

مناطق مرزی به منظور بهره برداری مطلوب و مناسب از مزیت‌های این مناطق در راستای منافع ملی و در چارچوب توسعه و امنیت پایدار کشور است می‌توان توزیع بهینه جمعیت و فعالیت در همه جغرافیایی مناطق مرزی را امکان‌پذیر ساخت. به گونه‌ای که هر یک از این مناطق با قابلیت‌ها، نیازها، محدودیت‌ها، تهدیدها و فرصت‌ها، از طیف مناسبی از فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی برخوردار بوده و امکان رشد مادی و معنوی برای ساکنین این مناطق فراهم گردد (محمدی، ۱۳۷۴: ۱۶). در شکل ۲، تعامل سه‌گانه‌ی بین آمایش مناطق مرزی، توسعه و امنیت پایدار و برنامه‌ریزی راهبردی سیاستگذاران به نمایش درآمده است.

شکل ۲. تعامل بخش‌های سه‌گانه؛ آمایش مناطق مرزی، توسعه و امنیت پایدار، و برنامه‌ریزی راهبردی سیاستگذاران (منبع: نگارندگان)

بنابراین با توجه به مباحث مطرح شده‌ی فوق، این پژوهش به دنبال آن است تا مشخص نماید، نظر به اوضاع و شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی-امنیتی حاکم بر استان کرمانشاه به عنوان یک منطقه‌ی مرزی، در عمل و واقعیت عینی این استان، رویکرد آمایشی و ابزارهای آن تا چه حد در اولویت برنامه‌ریزی‌های استراتژیک و راهبردی، جهت تحقق توسعه و امنیت پایدار، تعادل منطقه‌ای و توزیع مناسب فعالیت‌ها است. تا در پرتو آن شاهد استفاده حداکثری از قابلیت‌های محیطی و بهره‌برداری مطلوب و مناسب از مزیت‌های این منطقه به عنوان غایتی مهم در راستای منافع ملی باشد.

یافته‌های پژوهش

استان کرمانشاه در موقعیت ۳۳ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۱۱ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۴۸ درجه طول شرق نسبت به نصف‌النهار گرینویچ و در غرب ایران قرار گرفته که از

شمال با استان کردستان از شرق با استان همدان از جنوب شرق و جنوب با استان‌های لرستان و ایلام و از غرب با کشور عراق با ۳۳۰ کیلومتر مرز بین‌المللی محدود شده که با مساحت ۲۴۳۶۱ کیلومتر مربع تقریباً ۱/۵ درصد از کل مساحت ایران را به خود اختصاص داده است (دالوندفر، ۱۳۹۳: ۴۲). بر اساس آخرین سرشماری کشور در آبان ماه سال ۱۳۹۵ جمعیت آن برابر با ۱/۹۵۲/۴۳۴ نفر که از این میزان حدود ۷۶/۴ درصد در نقاط شهری و ۲۳/۴ درصد در نقاط روستایی سکونت دارند (سالنامه آماری، ۱۳۹۶). با توجه به این که استان کرمانشاه از مهم‌ترین استان‌های غربی کشور است نیاز به توجه ویژه متولیان امر و بررسی وضع موجود و ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های آن در فرایندهای مدیریت راهبردی دارد. در راستای تحلیل یافته‌ها ابتدا به تبیین توسعه و امنیت پایدار در مناطق مرزی پرداخته شده است و سپس در ادامه ضمن بررسی تنگناهای استان به ظرفیت‌های استان در چارچوب آمایش سرزمینی با رویکرد توسعه و امنیت پایدار پرداخته شده است.

۱- توسعه و امنیت پایدار در مناطق مرزی

از آنجایی که توسعه در زمان‌ها و مکان‌های مختلف در بین مناطق به صورت یکسان صورت نگرفته است در هر مقیاسی نابرابری‌های منطقه‌ای در کشورها زیاد بوده و در زمینه شاخص‌های مختلف، مناطق ویژه‌ای موقعیت ممتازتری نسبت به سایر مناطق دارند. بنابراین، مطالعه نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در میان گروه‌ها، قشرها، اقوام و نیز مناطق جغرافیایی با تقسیمات در یک کشور یکی از کارهای ضروری و پایه‌ای برای برنامه‌ریزی‌های راهبردی به منظور تأمین رشد اقتصادی و تحقق امنیت پایدار به ویژه در مناطق حساس است. قطبی شدن توسعه سبب نابرابری‌های منطقه‌ای و کاهش استانداردهای زندگی در بین مناطق شده است. نابرابری‌های توسعه می‌تواند شکاف‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را عمیق‌تر نماید. این موضوع در ایران به دلیل تنوع مذهبی و فرهنگی اهمیت بیشتری دارد. از این رو، توسعه و پایداری امنیت نتیجه کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان است و می‌توان چرخه‌ای را تصور کرد که فقر و کاهش سایر مؤلفه‌های مرتبط با امنیت انسانی منجر به ناامنی و ناامنی موجب توسعه نیافتگی و بی‌ثباتی در جامعه شود. از آنجایی که هدف برنامه‌ریزی‌های راهبردی و استراتژیک تبدیل وضعیت موجود به وضع مطلوب، پیشرفت و آبادانی در نظر گرفته شده است، بدیهی است در گام نخست برای رسیدن به وضع مطلوب باید شناخت دقیق و همه‌جانبه‌ای از وضع موجود داشت؛ چنین شناختی با بهره‌برداری از رویکرد آمایشی و براساس نگرش سیستمی امکان‌پذیر خواهد بود. از سوی دیگر، امروزه به دلیل پیشرفت توسعه و تمدن، امنیت نیز به مثابه دیگر موضوع‌های بحران‌برانگیز کشورها نقش مهمتری به خود گرفته و دامنه آن همه ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و

روانی زندگی انسان‌ها را دربرگرفته است (سرور و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۶).

توسعه و امنیت در مناطق مرزی تأثیرات متقابلی برهم دارند به گونه‌ای که هر اقدامی در فرایند پژوهش توسعه تأثیرات مستقیمی بر امنیت می‌گذارد و برعکس. به این ترتیب، مناطق دارای شاخص‌های بالای توسعه از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه نیافته تر برخوردار هستند بنابراین، برای دستیابی به امنیت پایدار و واقعی در یک جامعه باید در مفاهیم موجود در این زمینه تجدیدنظر نمود و آن را در مسائل قابل تأمل تری همچون ارزش‌های فرهنگی، مشارکت اجتماعی، همکاری و وفاق جستجو کرد در این میان ضرورت پرداختن به مقوله توسعه و امنیت پایدار از آنجایی مهم می‌نماید که پیوند متقابل میان امنیت و توسعه اجتناب‌ناپذیر است. امنیت زمینه‌ساز و بسترساز توسعه در ابعاد اجتماعی و اقتصادی است و خود از آن تأثیر می‌پذیرد. به دلیل مطالعه توسعه و امنیت پایدار و تعیین مؤلفه‌های آن امنیت یک عامل اساسی به شمار می‌رود. از آنجایی که عامل امنیت کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته ضروری به نظر می‌رسد مورد توجه جدی و نظام‌مند نظریه‌پردازان قرار گیرد. با توجه به موقعیتی که بیشتر استان‌های مرزی به دلیل فاصله از مرکز دارند به همان میزان توجه متولیان امر برای حمایت‌های توسعه‌ای کاهش می‌یابد (سرور و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۸-۲۷). در ادامه با توجه به مطالب گفته شده نگارنده در پی بررسی وضعیتی از تنگناها و ظرفیت‌های توسعه‌ای و امنیت پایدار استان کرمانشاه به عنوان یک استان مرزی در چارچوب آمایش مناطق مرزی می‌باشد.

۲- تنگناهای توسعه و امنیت پایدار در استان کرمانشاه

در برنامه‌ریزی‌های راهبردی، شناخت و تحلیل وضع موجود استان، بررسی تنگناها و امکانات آن در قالب رویکرد آمایشی برای رسیدن به توسعه و امنیت پایدار و تعادل منطقه‌ای ضروری است، و این به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان برای مشخص کردن برنامه‌ها، سیاست‌ها و راهکارها یاری می‌رساند. از همین رو سعی شده در این بخش وضع موجود استان را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی-امنیتی بررسی شود تا چشم‌انداز روشنی از تنگناهای توسعه‌ای و پتانسیل‌های آن را ارائه نماید.

۲-۱- اقتصادی

امروزه یکی از مهم‌ترین عرصه‌هایی که باید در زمینه توسعه و امنیت پایدار در اولویت‌های مدیران باشد حوزه‌ی اقتصادی است. شناخت تنگناها و فرصت‌های اقتصادی هر استان از ضروریات غیرقابل انکار در عرصه‌های مدیریتی و اجرایی است. چرا که هرگونه ضعف در این عرصه می‌تواند فرایند توسعه پایدار و در نتیجه‌ی آن امنیت کشور را به خطر بیندازد. از همین روست که مطالعات نوین امنیت

پایدار به مسائل اقتصادی همچون؛ کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان و غیره گره خورده است. بنابراین توسعه و امنیت پایدار دو روی یک سکه‌اند و هر دوی آنها تا حد زیادی وابسته به شرایط اقتصادی‌اند. با توجه به این مهم این بخش از پژوهش به دنبال بررسی تنگنایهای اقتصادی استان می‌باشد تا با تشریح این مسائل، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران را در جهت توسعه و امنیت پایدار به سمت در اولویت قرار دادن این موضوعات قرار دهد.

الف- موانع سرمایه‌گذاری در استان کرمانشاه

سرمایه‌گذاری از دید بسیاری از تحلیلگران حوزه اقتصادی یکی از برجسته‌ترین مؤلفه‌های تولید و تأثیرگذار بر چرخه اقتصادی فعالیت‌های تولیدی در هر کشوری است که محصول ساز و کار پیچیده‌ای از تعامل عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است. فقدان بستری مناسب و همچنین عدم ارائه یک الگوی مطلوب برای جذب و انباشت سرمایه از مهم‌ترین چالش‌های فرآیند سرمایه‌گذاری در ایران و بخصوص مناطق مرزی است. استان کرمانشاه هم به مثابه یکی از مناطق مرزی ایران در فرایند جذب سرمایه‌گذاری با فضای نامناسبی که عمدتاً نشأت گرفته از موانع اقتصادی، مدیریتی، فرهنگی، اجتماعی و همچنین موانع منطقه‌ای و بین‌المللی و نیز موانع درونی و شخصی بوده، نتوانسته است در این راستا موفقیت قابل توجهی کسب نماید (خلیلی و دیگران، ۱۳۹۶: ۲۹). داشتن ۳۳۰ کیلومتر مرز مشترک با عراق، سه مرز رسمی، چهار بازارچه مرزی، چهار منطقه ویژه اقتصادی کرمانشاه، اسلام آبادغرب، قصرشیرین و اورامانات، موقعیت جغرافیایی و آب و هوای چهار فصل و کوهستانی، استان کرمانشاه را به بهشتی برای سرمایه‌گذاران تبدیل کرده است، اما این استان به دلیل مشکلات موجود هنوز نتوانسته بخوبی در این راستا موفقیت قابل توجهی کسب نماید. این استان با ۱۵۰ هزار بیکار و نرخ ۱۴,۴ درصد بیکاری، یکی از استان‌های با نرخ بیکاری بالاست و شناساندن فرصت‌ها، ظرفیت‌ها و توانمندی‌های سرمایه‌گذاری می‌تواند این استان ۲ میلیون نفری را روی ریل توسعه قرار دهد و در کاهش آمار بیکاری آن نقش اساسی ایفا کند. با ظرفیت‌های بسیار زیادی که استان کرمانشاه برای سرمایه‌گذاری دارد، البته این ظرفیت‌ها نیاز دارد تا با عناصر و فرآیندهای سیستماتیک و مدیریتی دیگر همراه شود تا امکان تبدیل شدن به یک مزیت را به دست آورند. سهراب دل‌انگیزان یکی از کارشناسان اقتصادی استان کرمانشاه اذعان می‌دارد: از علل موفق نبودن استان کرمانشاه در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و سرمایه‌گذاران خصوصی داخلی، ضعف سواد کافی و مناسب در جهت جذب سرمایه‌گذار و سرمایه‌گذاری در بین متولیان امر در استان است (دل‌انگیزان، ۱۳۹۸).

از مهمترین عناصر اصلی جذب سرمایه‌گذار در استان نقش دولت مرکزی است. دولت مرکزی نیز

در وزارت خانه‌ها برنامه مشخصی برای هدایت سرمایه‌گذاران به سمت استان کرمانشاه نداشته است. یعنی برای توزیع مناسب منابع این حوزه بین استان‌های کشور نیز هدایت و برنامه معینی وجود نداشته است. این مهم البته به نداشتن قابلیت چانه‌زنی و نیروهای توانمند در بافت کارشناسی و مدیریت میانی و این وزارت خانه‌های مختلف از طرف استان خبر می‌دهد. در این راستا می‌بایست مشوق‌های محلی و منطقه‌ای معنادار، مناسب و انگیزه‌دهنده به سرمایه‌گذاران تنظیم و ارائه شود. این مشوق‌ها شامل تخفیف مالیاتی، هزینه‌های پایین تخصیص و تغییر کاربری زمین، تسهیلات مالی با شرایط مناسب و سریع، ساده کردن بسیاری از مجوزهای قانونی لازم از نظر میزان هزینه و زمان، معافیت از قوانین کار و بیمه تأمین اجتماعی برای زمان معین و غیره است که می‌توانند هزینه‌های ثابت و متغیر سرمایه‌گذار را چه هنگام گذران دوره سرمایه‌گذاری و چه هنگام راه‌اندازی و تولید کاهش داده و ظرفیت جذب را برای استان به وجود آورند (ایرانا، ۱۳۹۸). با توجه به مطالب فوق می‌توان نبود پروژه‌های کلان در استان، ضعف انسجام بین دستگاه‌های اداری، تصمیمات غیر کارشناسی برخی مسئولان، از عمده موانع بر سر راه سرمایه‌گذاران در امر سرمایه‌گذاری در این استان برشمرد.

ب- بیکاری و ناپایداری معیشت مرزنیسان

توجه به معیشت مرزنیسان و همچنین تأمین اشتغال آنها می‌بایست یکی از سیاست‌های اصلی دولت‌ها در مناطق مرزی باشد. بسیاری از کارشناسان اعتقاد دارند توجه به معیشت مرزنیسان به جلوگیری از مهاجرت و حفظ جمعیت در مناطق مرزی کمک خواهد نمود. در استان کرمانشاه بنا به دلایل متعددی از جمله نبود کارخانجات و واحدهای تولیدی کلان، نبود زیرساخت‌های توسعه‌ای، ضعف در جذب سرمایه و سرمایه‌گذاری برای تولید و اشتغال در مناطق مرزی آن، بیکاری و غیره نهایتاً معیشت ناپدار را رقم زده است. براساس نتایج طرح آمارگیری نیروی کار ایران در سال ۱۳۹۸ استان کرمانشاه با نرخ بیکاری ۱۵٫۷ درصد در جایگاه نخست جدول بیکاری کشور و تقریباً در رأس جدول نرخ فلاکت کشور قرار دارد. شاخص فلاکت که از حاصل جمع تورم و بیکاری به دست می‌آید، وضعیت رفاهی مردم را نشان می‌دهد (الماسی، ۱۳۹۹). از این رو مردم این مناطق برای امرار معاش و چرخاندن چرخ زندگی رو به مشاغل غیرمولد و آسیب‌زا برای اقتصاد، از جمله کولبری، خرید و فروش غیررسمی ارز، قاچاق سوخت و دام و کالا و امثالهم می‌آورند.

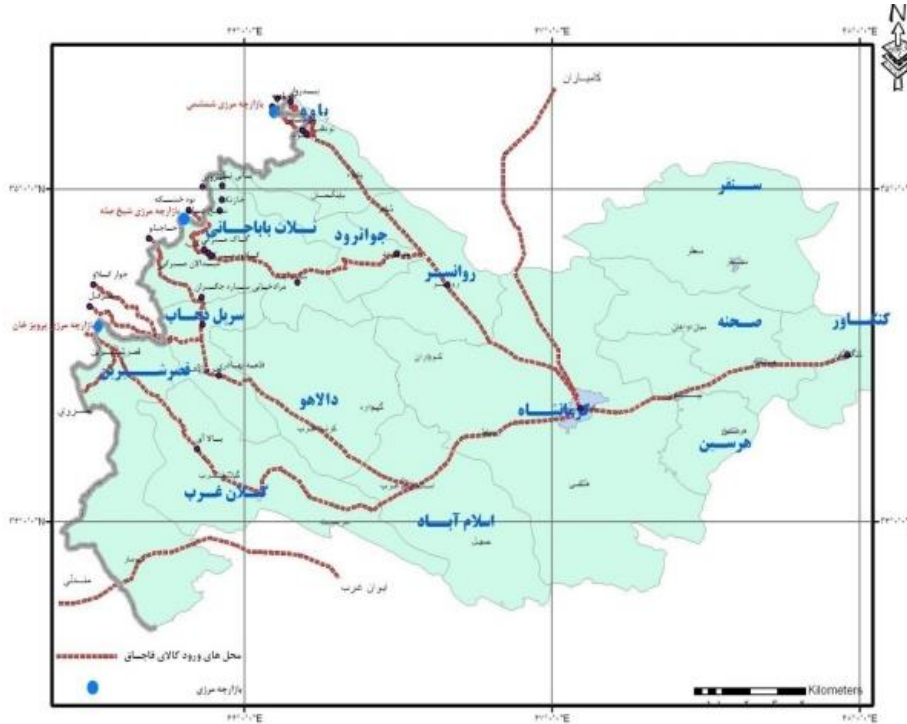
از نمودهای اصلی معیشت ناپایدار در مناطق مرزی از جمله استان کرمانشاه کولبری است که ساکنان این مناطق به دلیل بیکاری و نبود اشتغال پایدار، به آن رومی‌آورند. این امر همواره مشکلاتی را برای ساکنان ایجاد نموده از جمله اینکه هر ساله تعدادی از این کولبران بر اثر صعب‌العبوری راه‌های

کوهستانی و شرایط آب و هوایی سخت جان خود را از دست می‌دهند. البته کولبری و مسائل مرتبط با آن، تنها بخشی از نمود ظاهری معیشت ناپایدار مرزنشینان استان کرمانشاه است. این امر در موارد دیگری چون نرخ ترک تحصیل فرزندان، مهاجرت درون و برون استانی، شیوع اشکالی از مبادلات و معاملات تجاری ریسکی برای نمونه پخش و فروش و یا کمک به ترانزیت مواد مخدر، تغییر هنجارهای مرتبط با نظام خانواده، افزایش نرخ طلاق و آسیب‌های اجتماعی که با نظام و الگوهای هنجاری جامعه-عمدتاً سنتی در تضاد آشکار است، حاشیه‌نشینی در شهرها و مراکز استان و غیره اشاره کرد (احمدرش، ۱۳۹۷: ۱۹۸). نمود دیگر معیشت ناپایدار، با تحریم ایران و افزایش قیمت دلار، در مناطقی همانند بازارچه‌های مرزی به جای خرید و فروش کالا و صادرات آن به کشور همسایه عراق، فقط دلار به صورت غیررسمی خرید و فروش می‌گردد که این امر باعث از بین رفتن مشاغل اندک موجود در بازارچه‌ها شده و در نهایت زمینه توقف توسعه، بیکاری مزمن و لطمه به اقتصاد استان کرمانشاه ایجاد می‌شود (حیدری فر و رضایی، ۱۳۹۳: ۳۲). از دیگر وجوه ناپایداری معیشت در استان، قاچاق دام، اسلحه و سوخت و سایر فرآورده‌های نفتی است. به دلیل موقعیت مرزی استان، همواره افراد و گروه‌هایی به قاچاق محصولات فوق از این استان به کشورهای همسایه می‌پردازند.

پ- قاچاق کالا

قاچاق کالا عمدتاً از طریق مناطق مرزنشین صورت می‌گیرد، که دلایل متعددی در این زمینه از سوی پژوهشگران بیان شده است. نزدیکی این استان‌ها با کشورهای همسایه و زمینه‌ی موجود در مراودات اقتصادی غیررسمی با آن‌ها و نیز اشتراکات فرهنگی و نزدیکی سبک زندگی میان مردم در اطراف مرزهای مشترک، بر گسترش قاچاق در مناطق مرزی تأثیرگذار است. اما به استناد شواهد آماری و نیز با توجه به روند توسعه در کشور به نظر می‌رسد یکی از عوامل تأثیرگذار در این زمینه، توسعه نیافتگی مناطق مرزی است که عمدتاً برآمده از رهیافت‌ها و برنامه‌های توسعه در کشور در طی دهه‌های اخیر است. عدم توازن در بین مناطق در جریان توسعه، موجب ایجاد شکاف و تشدید نابرابری منطقه‌ای می‌شود که خود مانعی در مسیر توسعه است. پدیده قاچاق کالا در کشور ما، علاوه بر آثار سوء اقتصادی به عنوان یک چالش اقتصادی و اجتماعی با اهمیت است. امروزه این پدیده علاوه بر اینکه به عنوان یک تهدید جدی بر سر راه تجارت آزاد است، هزینه‌های زیادی نیز بر بدنه اقتصادی کشور تحمیل می‌کند. قاچاق کالا از یک سو درآمدهای گمرکی و مالیاتی دولت را کاهش می‌دهد و از طرفی سبب خروج بی‌حاصل ارز، فرار گسترده سرمایه، افزایش بیکاری، کاهش تولیدات صنعتی داخلی و غیره می‌شود (شاطریان و دیگران، ۱۳۹۳: ۸۸). نقشه‌ی زیر مسیرهای ورود و خروج انواع قاچاق

میان کشور عراق و استان کرمانشاه را نشان می‌دهد.

شکل ۳. نقشه‌ی مسیرهای ورود و خروج انواع قاچاق میان کشور عراق و استان کرمانشاه
منبع: (پیشگاهی فرد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲)

حجم کشفیات قاچاق کالا در استان کرمانشاه به لحاظ ارزش ریالی قابل توجه است چرا که قاچاق به دلیل ماهیت پنهان خود در آمارهای رسمی کشور ثبت نمی‌شود. کشفیاتی که در این زمینه از سوی گمرک استان، نیروهای مرزبانی ناجا و سپاه در طول سال انجام می‌شود شاید بخش کوچکی از آن چیزی هست که به نام قاچاق کالا قابل محاسبه است که پیوسته در حال رشد می‌باشد. به عنوان مثال فرمانده انتظامی استان کرمانشاه طی مصاحبه‌ای با خبرگزاری ایسنا بیان می‌دارد که؛ کشفیات سال گذشته (۱۳۹۸) در مقایسه با سال ۱۳۹۷ که بالغ بر ۶۲۴ میلیارد و ۷۶ میلیون و ۴۰۹ هزار ریال بوده، ۳۶ درصد رشد نشان می‌دهد. در همین راستا ۲۳۹۹ پرونده قاچاق توسط پلیس آگاهی استان تشکیل که ۲۲۲۴ پرونده مربوط به پرونده‌های کمتر از یک میلیارد ریال، ۱۲۶ پرونده مربوط به یک تا پنج میلیارد ریال و ۴۹ پرونده نیز مربوط به کالاهای قاچاق با ارزش بیش از پنج میلیارد ریال بوده است. در سال

گذشته و با تلاش کارآگاهان پلیس آگاهی یک میلیون و ۲۴۷ هزار و ۶۱۹ لیتر مواد سوختی، دو میلیون و ۳۶۱ هزار و ۹۶۶ عدد انواع لوازم آرایشی و بهداشتی و ۲۱ میلیون و ۱۰۲ هزار و ۶۲۰ نخ سیگار، بیش از ۸۱۶ هزار عدد انواع لوازم خانگی، ۲۲۶ دستگاه لوازم صوتی و تصویری و ۲۲۸ دستگاه گوشی موبایل قاچاق کشف شد (علی آقایی، ۱۳۹۹). مقابله با قاچاق کالا در بردارنده هزینه‌های مالی و جانی زیادی می‌باشد که بایستی تدابیری اندیشه شود که از این هزینه‌ها به طور جد بکاهد.

بخشی از اعتبارهایی که می‌تواند صرف عمران مرزها شود، صرف مبارزه با قاچاق می‌شود. رواج و سوددهی قاچاق در نواحی مرزی می‌تواند فعالیت‌های مفید و مقرون به صرفه‌ی صنعتی و کشاورزی را تحت تأثیر قرار دهد و به عدم استقبال بکشاند و سرمایه‌گذاران بخش خصوصی را در توسعه‌ی این مناطق دچار تردید کند، ضمن اینکه انگیزه سرمایه‌گذاری در این مناطق کاهش دهد (حیدری فر و حیدری، ۱۳۹۳: ۱۶۷). گسترش قاچاق کالا، توسعه را در استان کرمانشاه بیش از پیش با دشواری، مخاطره و ناپایداری مواجه کرده است (احمدش، ۱۳۹۷: ۱۸۸). بدین منظور توسعه اقتصادی استان کرمانشاه، به ویژه شهرستان‌های مرزی و افزایش رفاه و درآمد اقتصادی مرزنشینان از طریق فعالیت‌های سالم اقتصادی و حمایت و سرمایه‌گذاری دولت بر قاچاق کالا می‌تواند تأثیر مثبت داشته باشد. از سوی دیگر افزایش فعالیت‌های سالم و سرمایه‌گذاری دولت در مناطق مرزی، مشروط به عدم اختلاف فاحش اقتصادی در دو سوی مرز نیز می‌تواند بر کارکرد ارتباطی مناطق مرزی مؤثر بوده که این امر نیز در کاهش قاچاق کالا تأثیر مثبت دارد. حمایت دولت از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی در مناطق مرزی، فعال کردن قابلیت‌های توریستی استان، ایجاد بازارچه‌های مرزی و غیره از جمله روش‌هایی است که می‌تواند در افزایش تعاملات قانونی و کاهش قاچاق کالا مؤثر باشد.

۲-۲- اجتماعی

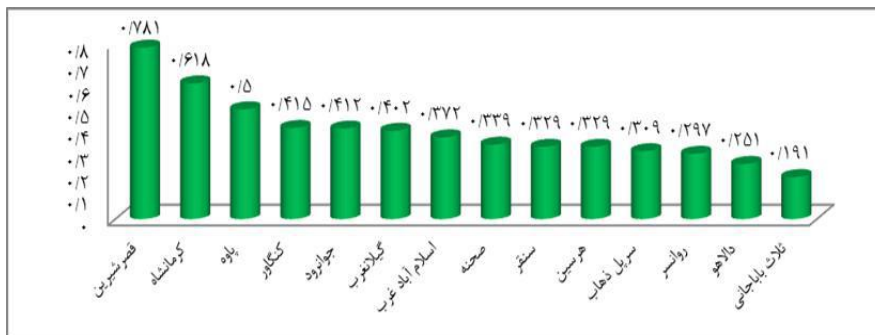
توسعه اجتماعی شامل رشد در جنبه‌های اجتماعی زندگی، نظیر بهداشت و درمان، آموزش و تعلیم و تربیت، اشتغال، و موارد مشابه آن است که در نهایت تأمین‌کننده رفاه اجتماعی و اهداف مربوط به آن که توسعه و امنیت پایدار است (صیدایی و دیگران، ۱۳۹۳: ۴۳). بر این اساس، مطالعه نابرابری‌های اجتماعی، آموزشی و رفاه استانی، یکی از اقدامات ضروری و پایه‌ای برای برنامه‌ریزی و اصلاحات به منظور تأمین توسعه پایدار، عدالت اجتماعی و اصلاح آرایش فضایی اقتصاد ملی و منطقه‌ای می‌باشد. این امر می‌تواند تخصیص منابع را با هدف رفع نابرابری‌های منطقه‌ای تحت تأثیر قرار دهد (شاطریان و دیگران، ۱۳۹۳: ۸۸). در این بخش به سه وضعیت؛ بهداشتی - درمانی، آموزشی و مهاجرت در زمینه‌ی جنبه‌های اجتماعی استان پرداخته شده است.

الف- وضعیت نابرابر بهداشتی درمانی در سطح استان

امروزه کیفیت و سلامت شرایط زندگی ساکنان شهرها و روستاها به عنوان هدف اصلی سیاست‌های برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای محسوب می‌شود. همچنین، وضعیت بهداشتی و درمانی جامعه به عنوان مسأله‌ای ضروری و مهم مدنظر برنامه‌ریزان است (صیدایی و دیگران، ۱۳۹۳: ۴۳). خدمات بهداشتی را باید به عنوان یکی از اجزای غیر قابل تفکیک توسعه اجتماعی در نظر گرفت که بایستی دارای اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های روشن باشد. بنابراین توزیع عادلانه و مناسب‌تر امکانات و خدمات بهداشتی درمانی و به طور کلی بعد سلامت انسانی، یکی از اجزای اصلی توسعه پایدار و همه جانبه محسوب می‌شود.

دستیابی به توسعه پایدار منوط به رفع نابرابری‌های موجود در زمینه دسترسی به امکانات و خدمات درمانی و بهداشتی است. نامناسب بودن وضعیت سلامت در جامعه، فقر اقتصادی را به دنبال خواهد داشت؛ زیرا در این صورت توان کار و فعالیت و در نتیجه، درآمد افراد کاهش می‌یابد یا اینکه بخش چشمگیری از دارایی خانواده‌ها صرف تأمین هزینه‌های درمان خواهد شد. طبق پژوهشی که در سطح بندی کرمانشاه و شهرستان‌های آن از لحاظ شاخص‌های بهداشتی درمانی از تقسیم‌بندی سازمان ملل، که به درجه بندی شاخص توسعه انسانی در سه دسته، توسعه یافته، نیمه توسعه یافته و محروم پرداخته و استفاده شده است، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که کرمانشاه و شهرستان‌های آن، به لحاظ برخورداری از شاخص‌های بهداشتی درمانی، در سطح توسعه یافته قرار ندارد. همچنین، شهرستان‌های قصر شیرین و ثلاث‌باباجانی به ترتیب برخوردارترین و محرومترین شهرستان استان به لحاظ بهره‌مندی از شاخص‌های بهداشتی درمانی هستند (صیدایی و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۱-۵۰). همان‌گونه که در نمودار ترسیم شده ذیل قابل مشاهده است؛ شهرستان‌های ثلاث‌باباجانی، دالاهو، روانسر به ترتیب امتیاز نامساعدترین شرایط را به لحاظ برخورداری از شاخص‌های بهداشتی درمانی در بین سایر شهرستان‌های استان دارا می‌باشند. در مجموع هیچ‌یک از شهرستان‌های استان به لحاظ برخورداری از شاخص‌های بهداشتی درمانی در سطح توسعه بالا قرار نگرفته و حدود ۲۱ درصد شهرستان‌های استان در سطح توسعه متوسط و حدود ۷۹ درصد شهرستان‌های استان در سطح توسعه محروم قرار گرفته‌اند (صیدایی و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۹-۵۸).

رهیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاه از نگاه توسعه و امنیت پایدار

نمودار ۱: اولویت‌بندی نهایی شهرستان‌های استان کرمانشاه به لحاظ برخورداری از شاخص‌های بهداشتی درمانی با استفاده از مدل تاپسیس (منبع: صیدایی و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۱)

ب- نگاه مرکز- پیرامون در وضعیت آموزشی

سازمان‌های بین‌المللی از جمله یونسکو برای عملیاتی کردن معیارهایی همچون اخلاق، احترام، مسؤولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی به زندگی اجتماعی، یکپارچگی اکولوژیکی، عدالت، برابری اقتصادی و اجتماعی، منفعت جامعه، برنامه‌ریزی آموزشی و تفکر استراتژیک، از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۴ را به عنوان دهه ملل متحد برای آموزش در توسعه پایدار اعلام کردند. هدف اصلی آن، یکپارچه کردن ارزش‌های ماندگار توسعه پایدار به منظور آماده کردن شهروندان برای رودررویی مستقیم با چالش‌های حال و آینده، تصمیم‌گیری توأم با مسؤولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی در جهت یک جامعه پویا و زنده مورد توجه قرار می‌گیرد. در جهان پیوسته و در حال تغییر و تحول کنونی، کشوری پیشرفته خواهد بود که دارای نظام آموزشی کارآمد، مترقی، منعطف و پویا باشد. چالش‌ها و فرصت‌هایی که نظام آموزشی با آن مواجه است هر ساله رو به افزایش هستند. همچنین تصمیمات و انتخاب‌های مؤسسات همیشه در ارتباط با نیاز دانش‌آموزان، کارکنان، کارفرمایان و تغییرات جامعه پیچیده‌تر می‌شوند و همه این مراحل در برنامه‌ریزی استراتژیک مفید و سودمند اهمیت دارند. اصلی‌ترین محور توسعه، انسان و اولین گام در امر توسعه، تشکیل سرمایه انسانی است. از این رو سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش به مثابه یک راهبرد تعیین‌کننده نقش قابل توجهی در فرایند توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جوامع ایفا می‌کند. به طوری که امروزه تغییر و تحول در شاخص‌های توسعه جوامع، همبستگی مستقیمی با میزان سرمایه انسانی پیدا کرده است (دارابی و دیگران، ۹۲: ۱۱۰).

توجه به این نکته ضروری است که آیا فرصت‌های آموزشی برای همه در سطح کشورمان برابر است؟ در استان کرمانشاه که مورد مطالعه این پژوهش است، بین مرکز استان از نظر خدمات‌دهی آموزشی با شهرستان‌های تابع آن، تفاوت چشم‌گیری وجود دارد، به گونه‌ای که توسعه‌ی آموزشی شهر

کرمانشاه در سطح بالایی نسبت به شهرستان‌های آن قرار دارد و شهرستان‌های کرمانشاه و مناطق روستایی آن در سطح محرومی از توسعه آموزشی قرار دارند (اسماعیل زاده و دیگران، ۱۳۹۷: ۳۵۵). این تفاوت‌ها را می‌توان در کمبود جدی فضاهای آموزشی، کمبود امکانات و تجهیزات آموزشی و کمبود نیروی انسانی به عینه دید. در واقع می‌توان گفت که امر توسعه در این استان از یک نگاه مرکز پیرامون رنج می‌برد و غلبه این نگاه بر سیستم آموزشی استان موجب عدم توسعه متوازن آن خواهد شد. بنابراین در راستای تحقق توسعه پایدار می‌بایست امکان توسعه‌ی همه‌جانبه را برای همه مناطق و شهرستان‌ها فراهم نمود.

پ- مسئله مهاجرت

مهاجرت و چگونگی توزیع مجدد جمعیت در داخل کشور یکی از اساسی‌ترین عواملی است که سیاست‌گذاران اقتصادی-اجتماعی برای کنترل جمعیت و جهت دادن به جابجایی‌های جمعیتی و نیز هدایت جمعیت به سوی قطب‌های اقتصادی به آن توجه دارند و شناخت علمی پدیده مهاجرت به عنوان پایه و اساس مدیریت و سیاست‌گذاری در کشور است. متغیرهای انتخابی شامل جمعیت، نرخ بیکاری، فاصله جغرافیایی، همسایگی، میزان شهرنشینی، تولید ناخالص داخلی، شاخص قیمت در منطقه مبدأ و مقصد به عنوان عوامل توضیح‌دهنده مهاجرت ارتباط منطقی با جریان مهاجرت دارند. بررسی روند جمعیت شهری و نرخ رشد شهری استان نشان می‌دهد که روز به روز بر جمعیت شهرنشین آن افزوده شده است، از جمله دلایل این افزایش می‌توان به دلایل اقتصادی اشاره نمود که شهرها به دلیل مرکزیت اقتصادی و تنوع شغلی داری جذابیت بیشتری برای زندگی بوده و مهاجرپذیر شده‌اند و ادامه این روند منجر به مشکلات بیشتر زیست محیطی و پایین آمدن کیفیت زندگی در نواحی شهری خواهد شد. بنابراین سیاست عدم تمرکز اقتصادی در شهرها و انتقال بخشی از صنایع شهری به روستاها برای تثبیت جمعیتی و جلوگیری از اضافه شدن جمعیت مهاجر شهری ضروری می‌باشد (موسوی و دیگران، ۱۳۹۷: ۸۰). تسلط رویکرد مرکز-پیرامون در سطح استان کرمانشاه به گونه‌ای است که بین تمرکز خدمات در مرکز استان با تعداد جمعیت رابطه‌ی مستقیم، و با عامل فاصله رابطه‌ی معکوس دارد، یعنی هرچه به سمت مرکز استان نزدیک می‌شویم، بر میزان تمرکز جمعیت و خدمات افزوده می‌شود و هر چه از این بخش فاصله می‌گیریم، تعداد جمعیت و سطح خدمات نیز کاهش می‌یابد. که این روند به افزایش فقر در روستاها، تخلیه جمعیت روستایی، رشد مهاجرت‌های روستا شهری منجر شده است (اسماعیل زاده و دیگران، ۱۳۹۷: ۳۶۸). در واقع می‌توان گفت توزیع نامناسب و حتی فقدان امکانات رفاهی خدماتی در شهرستان‌ها و روستاهای مرزی باعث ترک دیار و کاشانه مردمان این مناطق و مهاجرت آنان به مرکز استان و حتی بعضی کلان شهرها شده است.

در مناطق مرزی مخصوصاً در نواحی سنی نشین و تا حدودی پیروان اهل حق، زمینه پیوستن به گروه‌های مخالف و اپوزیسیون و جریان‌های بنیادگرا و سلفی به دلایل اقتصادی و دینی وجود دارد که این امر بر امنیت کشور خدشه وارد می‌کند. روند مسائل امنیتی در مرزهای غربی کشور از جمله استان کرمانشاه حاکی از وجود پاره‌ای مشکلات و تهدیدات ناشی از خصیصه ذاتی مرز است (حیدری فر و رضایی، ۱۳۹۳: ۳۲). امنیت مهمترین دغدغه‌های فکری و نیازهای اولیه انسان‌ها و جوامع بشری است. تأمین امنیت سیاسی از اهداف اساسی دولت‌ها و حکومت‌ها به شمار می‌رود. استان کرمانشاه یکی از استان‌های مرزی است که به لحاظ ویژگی‌های قومی و مذهبی از جمله متنوع‌ترین استان‌های کشور می‌باشد که از نظر قومی محل تلاقی دو قوم بزرگ و کهن ایرانی یعنی اقوام گُرد و لر بوده و از لحاظ تاریخی از اقوام سیاست‌پذیر کشور، از نظر مذهبی ترکیبی از شیعیان، اهل سنت و فرقه اهل حق می‌باشد که این امر باعث سست شدن پایه‌های وحدت در استان شده است. لذا استان کرمانشاه با چنین ویژگی‌های جمعیتی متنوع و تأثیرپذیری که از جریان قوم گُرد دارد، در صورت نادیده گرفته شدن این امر توسط مسئولین امنیتی می‌تواند در آینده، تحولات استان را با چالش‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی مواجه کند.

تضاد مذهبی این قومیت‌ها با مذهب رسمی کشور می‌تواند اهداف سیاسی و امنیتی کشور را متأثر سازد، ارتفاعات دالاهو از نظر ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی حائز اهمیت بوده، زیرا ارتفاعات این منطقه به شهرستان‌های سرپل ذهاب، ثلاث باباجانی تسلط کامل دارد و با توجه به وجود قومیت قلخانی (اهل حق) در این منطقه و عدم سازگاری این مردم با حکومت مرکزی و وضع نامناسب اقتصادی در این منطقه می‌تواند تهدیدی برای امنیت کشور باشد (دالوند فر، ۱۳۹۳: ۴۷-۳۵). در پژوهشی که توسط دالوند فر به شکل میدانی و کتابخانه‌ای صورت گرفته، اهل تسنن با ۷۷/۹ درصد، فرقه اهل حق ۶۸ درصد و جمعیت شیعه ۲۲/۸ درصد در گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد رتبه‌بندی شده‌اند که در ارتباط با سؤال پایین بودن سطح اشتغال اهل سنت می‌توانند نسبت به شیعیان و فرقه اهل حق امنیت سیاسی استان را بیشتر به چالش بکشند. همچنین به دلیل عدم تطابق معیارهای اهل تسنن و اهل حق با برخی شرایط لازم نیازهای استخدامی، کمبود کارخانه‌ها و کارگاه‌های صنعتی، سطح اشتغال در این منطقه پایین بوده و وجود بیکاری را افزایش داده که همین امر می‌تواند از فاکتورهای مؤثر در ایجاد ناامنی‌های سیاسی در این مناطق مرزی شود (دالوند فر، ۱۳۹۳: ۵۲). یکی دیگر از مسائل سیاسی و امنیتی این مناطق سوء استفاده جریان‌ها و گروهک‌های ضد انقلاب از بیکاری و فقر جوانان است که با وعده و وعیدهای دروغین

سعی در جذب و گمراه گردنشان می‌کنند. جنگ روانی گروهک‌های معاند برای جذب مردم منطقه و جوانان مرزنشین این استان به سمت خود، اگر با استمرار حل نشدن برخی مشکلات و کمبودهای رفاهی مردم روستاهای مرزی همراه باشد می‌تواند به فریب خوردن برخی جوانان ساکن در این منطقه بیانجامد.

در مجموع با بررسی که از وضع موجود استان در سه زمینه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی - امنیتی صورت گرفت و ضعف‌ها و تنگناهای هر کدام از این عرصه‌ها، که می‌تواند توسعه و امنیت پایدار در این استان را با مشکل مواجه سازد، روشن شد. از این رو، لزوم توجه برنامه‌ریزان را در برنامه‌ریزی‌های راهبردی، به رویکرد آمایشی و استفاده از ابزارهای آن برای توسعه استان ضروری می‌نماید. چرا که در واقع دولت‌ها به عنوان تصمیم‌گیرندگان اصلی، در خلال گفت‌وگوها، جهان تحت نظارت خود را هدایت می‌کنند، با استناد به بررسی‌های تجربی، تا حد زیادی این قضیه اثبات شده که توسعه نیافتگی مناطق پیرامون و حاشیه کشور متأثر از شیوه سیاست‌گذاری‌های نامناسب و نامتوازن توسعه بوده است. لازم به ذکر است که همواره دو مقوله «امنیت» و «توسعه» به ویژه در ارتباط با مناطق مرزی لازم و ملزوم یکدیگر بوده و توسعه در مناطق مرزی نقش تعیین‌کننده‌ای در فرایند تحقق امنیت پایدار در کل جامعه دارد (احمدرش، ۱۳۹۷: ۱۹۸-۱۸۶). لذا برای رسیدن به وضع مطلوب در برنامه‌ریزی‌های راهبردی توسعه، با توجه به رویکرد آمایشی، در ذیل به تحلیل و بررسی ظرفیت‌های توسعه استان می‌پردازیم.

۳- رهیافت آمایشی و ظرفیت‌های توسعه در استان کرمانشاه

۳-۱- اثر اقتصادی بازارچه‌های مرزی

تردیدی نیست یکی از مهم‌ترین و اثرگذارترین مفروضات در طرح آمایش سرزمین در چارچوب منطقه‌بندی، موضوع چگونگی مناسبات کشور با سایر کشورها است. بدون داشتن یک دیدگاه مشخص نسبت به روابط و چگونگی مناسبات اقتصادی و فرهنگی کشور با سایر کشورها (خصوصاً کشورهای منطقه) طرح آمایش سرزمین نمی‌تواند دارای تحول‌آفرینی مورد انتظار باشد (افتخاری و دیگران، ۱۳۸۷: ۹۰-۸۲). در دهه‌های اخیر در تحقیقات توسعه‌ای اعم از تحقیقات اقتصادی و اجتماعی و اکولوژیک به مناطق مرزی و تأثیرات مرزی توجه بسیاری صورت گرفته است. این رغبت و علاقه وافر به مناطقی که در امتداد مرزهای همگرایی کشورها قرار گرفته‌اند به طور مشخصی از این تصور نشأت گرفته که این مناطق جغرافیایی ویژه، ممکن است موجب ایجاد سازگاری و همسانی اقتصادی در همگرایی بین کشورها گردد (Niebuhr, 2002). در مجموع اقتصاد مناطق مرزی می‌تواند نقشی اساسی در ترقی و پیشرفت توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب

رهیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاه از نگاه توسعه و امنیت پایدار

درآمد، ایجاد روابط دوستی و آشنایی بیشتر، تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی داشته باشد (Chandoevrit, 2004: 145). روش برنامه‌ریزی فضایی ملی یکی از ضرورت‌های توسعه متعادل فضایی در سطح ملی است و یک ضرورت برای پویا کردن اقتصاد مناطق کشور به ویژه استان کرمانشاه است. در این میان مکان‌یابی بازارچه‌های مرزی به عنوان یکی از ابزارها و رهیافت‌های آمایشی در این استان می‌تواند از جایگاه مناسبی برخوردار باشد. بازارچه‌های مرزی استان کرمانشاه، شامل: بازارچه مرزی شوشمی (پاوه)، بازارچه مرزی شیخ صالح (ثلاث باباجانی)، بازارچه مرزی پرویزخان (قصر شیرین)، بازارچه مرزی تپله کوه (سرپل ذهاب) می‌باشند که دارای پتانسیل بالایی در توسعه و رونق استان هستند. در واقع استان کرمانشاه با ۳۳۰ کیلومتر مرز مشترک با ۲ بخش گُرد و عرب نشین کشور عراق و داشتن ۶ مرز رسمی و بازارچه فعال، می‌تواند در صادرات کالاهای غیرنفتی به عراق نقش مهمی داشته باشد (افتخاری و دیگران، ۱۳۸۷: ۹۱). از این رو می‌توان ارتباط بازارچه‌های مرزی با برنامه‌ریزی آمایشی کشور را به شرح ذیل صورت بیان کرد:

- کاهش بحران بیکاری پنهان و آشکار منطقه از طریق ایجاد اشتغالی سالم در امر مبادله در اشکال خرده‌فروشی، عمده‌فروشی و خدمات جنبی مورد نیاز مناطق مرزی.
- تقویت و تثبیت اداره و نظارت دولت در جریان تردد کالا از کشورهای همسایه به منطقه و بالعکس در چارچوب سیاست‌های اجرایی.
- سامان‌دهی به مبادلات غیررسمی رایج در منطقه برای کالاهایی که از کشورهای همجوار وارد می‌شود.
- ارتقاء سطح رفاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منطقه از طریق تأمین درآمدی مشروع و قانونی و فراهم نمودن بخشی از نیازهای روزمره ساکنان از طریق مبادلات مرزی مشروع و قانونی (کاشفی، ۱۳۸۳: ۴۳).

در حال حاضر به دلیل عدم توسعه یافتگی در زیرساخت‌های مدیریت اقتصاد مرزی و همچنین وجود فرایندهای غیررسمی در مدیریت آن موجب شده است تا بخش قابل توجهی از اقتصاد شکل گرفته در آن بصورت غیررسمی و انحصاری و به نفع استان‌های دیگر و نه استان کرمانشاه صورت پذیرد. بطوریکه می‌توان تصور نمود با فراهم کردن زیرساخت‌های مناسب، استفاده از شیوه‌های مدیریت علمی، اتخاذ روش‌های اقتصادی کارشناسی شده، ورود افراد توانمند به عرصه صادرات و افزایش کیفیت تولیدات داخلی استان بتوان میزان صادرات کشور از مرزهای استان کرمانشاه را به چند برابر افزایش داد که در این صورت منافع‌های زیادی در سطح ملی حاصل خواهد شد.

۳-۲- رونق صنعت گردشگری

استان کرمانشاه ظرفیت‌های بزرگی در حوزه‌های تاریخی، طبیعی، زیارتی- مذهبی، گردشگری جنگ و راهیان نور دارد که عمدتاً ناشکفته باقی مانده است. از این استعدادها می‌توان در جذب گردشگر و نهایتاً کمک به توسعه اجتماعی و اقتصادی بهره‌گرفت (شهبازی و قهیه‌ای، ۱۳۹۳: ۶۹). تمرکز بر این جاذبه‌ها، در چارچوب برنامه‌ریزی‌های آمایشی، که یکی از اصلی‌ترین پتانسیل‌های استان است می‌تواند موجبات توسعه پایدار را در استان شکل دهد. بیش از چهار هزار اثر باستانی از دوره مادها، هخامنشی، ساسانی، سلجوقی تا زمان قاجار، یک اثر ثبت شده جهانی، بیش از ۲ هزار و ۲۰۰ اثر ثبت شده ملی، موسیقی همگی می‌تواند به رونق صنعت گردشگری در این استان کمک کند. این صنعت می‌تواند موجب تغییرات اقتصادی- اجتماعی شود.

طی پژوهشی، ۶۸ درصد کارشناسان وضعیت آثار تاریخی را در جذب گردشگری بسیار خوب ارزیابی کرده‌اند. بدین سان شهر کرمانشاه با داشتن آثار تاریخی و به یاد ماندنی، می‌تواند وضعیت مناسبی را در جذب گردشگری داشته باشد. همچنین با توجه به این که استان کرمانشاه در دوران جنگ یکی از استان‌هایی بود که بیشترین درگیری را به خود دید و در کنار تبعات و آثار منفی که جنگ در این استان داشت می‌توان به ظرفیتی که به واسطه گردشگری جنگ در این استان وجود دارد اشاره کرد. مناطق جنگی از جمله عمومی‌ترین جاذبه‌های توریستی هستند که نشان‌دهنده آثار مثبت بلندمدت جنگ روی توریسم است؛ چرا که می‌تواند تعداد زیادی توریست را برای مشاهده این مناطق جذب کند. گردشگری جنگی به عنوان یکی از پتانسیل‌های توسعه در استان کرمانشاه دارای جایگاه ویژه‌ای است (تقدیسی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۵). وجود آثار به جامانده از دفاع مقدس، ۹ یادمان ثبت ملی شده، تنگه مرصاد، منطقه گردشگری «بازی دراز»، وجود اسوه‌های مقاومت زیادی همچون «فرنگیس حیدرپور» همگی از مؤلفه‌های توسعه در استان می‌باشد که برای تحقق این ظرفیت نیازمند تبلیغات در این حوزه، تقویت راهیان نور و همچنین فعالیت در زمینه ایجاد گردشگری خارجی است.

امکانات و خدمات گردشگری نیز نقش زیادی در توسعه گردشگری دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که وضعیت امکانات و خدمات رفاهی و اقامتی در شهر کرمانشاه ضعیف است. و طبق برآوردها وضعیت دسترسی و حمل و نقل در این استان راضی‌کننده نیست و برای توسعه گردشگری، داشتن یک برنامه‌ریزی صحیح در این زمینه لازم است. گردشگری و بهبود زیرساخت‌ها و امکانات رابطه متقابل با هم دیگر دارند و توسعه هر کدام به توسعه دیگری منجر می‌شود. توسعه صنعت گردشگری در این استان، منوط به برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح مسئولین و جذب سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی

در طرح‌ها و پروژه‌های گردشگری است. با توسعه گردشگری زمینه‌های جذب درآمد و اشتغال‌زایی نیز برای ساکنان این شهر بیش از پیش مهیا خواهد شد و از این طریق اوضاع اقتصادی و فرهنگی استان بهبود خواهد یافت. شایان ذکر است که توسعه فعالیت گردشگری تنها به دستاوردهای اقتصادی محدود نمی‌شود، بلکه پیامدهای اجتماعی و فرهنگی نیز حائز اهمیت است. از جمله سبب حفظ میراث تاریخی و فرهنگی شهر، ایجاد امکان انتقال ارزش‌های فرهنگی مثبت به سایر مردمان، افزایش فضاها و مکان‌های عمومی و غنی شده تجارب فرهنگی افراد جامعه می‌شود (صیدایی و رستمی، ۱۳۹۱: ۱۱۰-۹۵). با توجه به توانمندی‌های منحصر به فرد استان کرمانشاه در آثار تایخی هم چون، طاق بستان، بیستون، گوردخمه‌های کرمانشاه، تندیس برجسته هرکول، غار مر تریک واقع در بیستون و غار پرآو، مسجد جامع و مسجد عمادالدوله، تکیه معاون الملک و تکیه بیگلربیگی در شهر کرمانشاه و غیره و نیز جاذبه‌ها و مناظر طبیعی، زیبا و دیدنی در کرمانشاه و منطقه اورامانات آن (پاوه، جوان رود، روانسر، ثلاث باباجانی)، همچنین شهر کرمانشاه، به دلیل قرار گرفتن در چهارراه دو محور شمال به جنوب و نیز همسایگی با کشور عراق و واقع شدن بر سر راه شهرهای زیارتی کربلا و بغداد از اهمیت بسیاری برخوردار است (زارعی، ۱۳۹۷: ۲). بنابراین می‌طلبد که برای هر یک از این سرمایه‌های بزرگ کشوری و بشری طرح جامع و تفصیلی ارائه گردد تا بتواند به تبع آن کرمانشاه را به عنوان یک استان مرزی و حساس، رو به سوی توسعه و امنیت پایدار سوق دهد.

۳-۳- ارتقاء شاخص‌های کالبدی استان

توسعه تجارت و بازرگانی استان نیازمند توسعه شبکه ارتباطی راه‌ها است، و وزارت راه و شهرسازی در این ارتباط می‌تواند نقش بی‌بدیلی در امر توسعه پایدار استان کرمانشاه ایفا کند. برای مثال برای افزایش مراودات تجاری استان با عراق و استفاده بیش از پیش از ظرفیت‌های بازار عراق، نیازمند زیرساخت‌های لازم در مرزهای تجاری کرمانشاه هستیم به گونه‌ای که تجار و بازرگانان بتوانند با صرف کمترین زمان و هزینه و بدون وارد شدن در بروکراسی‌های معمول اداری، مبادلات خود با کشور عراق را انجام دهند. زیرساخت‌های مناسب سخت‌افزاری و نرم‌افزاری برای کاهش هزینه‌های تمام شده سرمایه‌گذار شامل اصلی‌ترین زیرساخت‌ها مانند: زمین، آب، برق، گاز، راه و راه آهن و فرودگاه باری، نیروی انسانی دارای مهارت و تخصص، از قبل آماده‌سازی و مهیا نشده است. لذا سرمایه‌گذار پس از ورود به استان و مواجه شدن با نبود این عناصر، تمایل خود را از دست داده و به جای دیگری می‌رود (ایرنا، ۱۳۹۸). امکانات و ارتباطات مواصلاتی از طریق بازارچه‌های مرزی برای صادرات به عراق ضعیف است و نیازمند ایجاد زیرساخت‌ها و توسعه لازم در این نواحی است. یکی از اصلی‌ترین زیرساخت‌های

توسعه، راه و جاده است که کرمانشاه و به خصوص شهرستان‌ها از جمله جاده‌ای که به ثلاث باباجانی و از آن جا به بازارچه شیخ صالح هدایت می‌شود از وضعیت نامطلوبی برخوردار است و به دلیل تردد ماشین‌های ترانزیتی نیاز مبرمی به ساخت، ترمیم و بازسازی دارد. در این زمینه به عنوان یک نمونه توسعه راه آهن کرمانشاه تا مرز خسروی و در نهایت اتصال آن به کشور عراق ضروری به نظر می‌رسد، چرا که از این طریق مرز خسروی نزدیک‌ترین نقطه برای دسترسی به بازار سوریه و حتی مدیترانه می‌تواند باشد. در این راستا می‌طلبد در دوران پساداعش و برقراری امنیت قابل قبولی در عراق از ظرفیت عظیم بازار بازسازی شده عراق و سوریه را نباید از دست داد.

رونق صنعت گردشگری به عنوان یکی از پتانسیل‌های استان رابطه متقابل با بهبود زیرساخت‌ها و امکانات دارد و توسعه هر کدام به توسعه دیگری منجر می‌شود. از این رو توسعه این صنعت نیازمند به برنامه‌ریزی در زمینه بهبود زیرساخت‌ها و خدمات دارد. مرزها باید یک فرصت برای کرمانشاه باشد نه به لحاظ نداشتن زیرساخت به یک تهدید تبدیل شود. زیرا این مرزها اگرچه در کرمانشاه واقع شده‌اند اما بر روی اقتصاد کشور اثر دارند. متولیان امر می‌بایست توجه ویژه‌ای به توسعه زیرساخت‌های استان داشته باشند، در غیر این صورت امکان ایجاد توسعه پایدار در این استان را غیرممکن ساخته و نتیجه‌ی آن نیز ناامنی و از دست رفتن امنیت پایدار در آن است.

۳-۴- سرمایه انسانی و نیروی کار جوان

از نظر اندیشمندان علم توسعه، جمعیت هر جامعه به منزله ثروت ملی آن جامعه محسوب می‌شود و نیروی انسانی مهمترین عامل توسعه هر کشور است. از مهمترین معیارها برای استفاده بهینه از نیروی انسانی هر جامعه‌ای، مسئله اشتغال افراد آن جامعه در فعالیتهای مختلف است. مبحث اشتغال و در مقابل آن بیکاری، از مهمترین مسائلی هستند که برای ایجاد یک جامعه مرفه باید مورد توجه قرار گیرد؛ زیرا شرط لازم برای رشد و توسعه هر جامعه‌ای، ایجاد اشتغال است (چلیک و تاتار، ۱۳۸۹: ۱۲-۱۱).^۱ حسن عزیزی مدیرکل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان کرمانشاه در جلسه شورای اداری در تاریخ ۱۳۹۹/۰۶/۲۲۸ در مورد جمعیت جوان فارغ‌التحصیل بیکار در استان اظهار داشت: «استان کرمانشاه در برخی از شاخص‌های بازار کار نسبت به کشور عقب‌تر است. نرخ فارغ‌التحصیلان بیکار در کشور ۱۸٫۳ درصد است، اما این رقم در استان کرمانشاه به ۲۸٫۵ درصد آمار بیکاران می‌رسد، ۵۰ هزار و ۷۵۰ نفر از بیکاران استان کرمانشاه دانش‌آموختگان دانشگاهی هستند. استان کرمانشاه قابلیت جذب همه نوع منابع

1. Celik and Tatar

رہیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاه از نگاه توسعه و امنیت پایدار

مالی دارد و حتی استعداد جذب دوبرابری تسهیلات اشتغال فعلی را دارد» (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۹). استان کرمانشاه دارای منابع انسانی تحصیل کرده و در عین حال جوان می‌باشد که می‌تواند پاسخگوی بسیاری از نیازمندی‌های تولید و سرمایه‌گذاری در سطح استان باشد. در واقع می‌توان گفت: این حجم از نیروی کار جوان یک ظرفیت بالقوه و اساسی برای ایجاد توسعه و امنیت پایدار در سطح استان محسوب می‌شود که نیازمند توجه جدی مسئولان امر به این مقوله می‌باشد.

۳-۵- آب و هوای چهار فصل و منابع آبی

استان کرمانشاه به سبب موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن در میان رشته کوه‌های زاگرس، از آب و هوای متنوعی برخوردار است؛ تا جایی که آن را استان چهار فصل می‌نامند. به طور مثال زمانی که مردم شهرهای سومار، قصر شیرین و سرپل ذهاب گرمای طاقت فرسای تابستان به سر می‌برند، ساکنین مناطق سنقر و کنگاور در همین زمان از هوای مطبوعی بهره‌مند می‌باشند با اینکه در فصل زمستان، هنگامی که منطقه اورامانات پوشیده از برف است، ساکنین قصر شیرین از هوای ملایم و معتدل زمستانی برخوردارند.

همچنین این استان دارای چهار حوضه آبریزی با رودخانه‌هایی به شرح زیر است: **حوضه آبریز سیروان** شامل آب لیل، زیمکان، آب زرشک، مره خلیل، گاو رود، علیا یا گاو وهره و آب شمشیر، **حوضه آبریز گاه یا گاماسیاب و یا گاماسی** شامل رودخانه‌های گاماسیاب، جامیشان و دینور، **حوضه آبریز قره‌سو** مشتمل بر رودخانه. قره سو، رازآور، مرگ و قسمتی از **حوزه آبریز سیمره**، رود اروندرود و هزارخانی و، اما چهارمین حوزه آبریز، **حوضه آبریز الوند** است که شامل رودخانه‌های الوند، دیره، گیلان غرب، قوره سو، چم امام حسن، آب ماهیت یا آو ماهیت می‌شود. از دیگر رودخانه‌های این استان هواسان، کنگر و آب نعمت است (رحیم زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۱-۱۲). این آب و هوا و منابع آبی عظیم برای استان یک ظرفیت منحصر فرد است که می‌تواند هم در زمینه‌های کشاورزی، دامپروری و حتی صنعت توریسم حائز اهمیت باشد. از این ظرفیت می‌بایست در راستای توسعه پایدار بهره‌برداری شود و این مهم نیازمند برنامه‌ریزی‌های دستگاه‌های متولی امر (جهاد کشاورزی، منابع طبیعی، آب منطقه‌ای، میراث فرهنگی و گردشگری و غیره) و تصویب و اجرای طرح‌هایی در زمینه‌های ذکر شده فوق می‌باشد.

۳-۶- کشاورزی و دامپروری

استان کرمانشاه به علت شرایط خاص اقلیمی و وجود خاک‌های زراعی مرغوب، آب فراوان،

دشت‌های وسیع و دره‌های حاصلخیز و طولانی از نواحی مستعد کشاورزی کشور محسوب می‌شود و از امکانات بالقوه بسیار بالایی برای توسعه کشاورزی برخوردار است. از دیگر فعالیت‌های اقتصادی این استان دامپروری است. استان کرمانشاه به عنوان یکی از مراکز عشایر کشور با قابلیت‌های مرتعی مناسب قرار گرفتن در دامنه‌های زاگرس دارا بودن استعداد های ویژه در زمینه آب و خاک و همچنین همجواری با استان‌های ایلام و لرستان از دیگر باز یکی از قطب‌های مهم دامپروری و کشاورزی در سطح کشور محسوب می‌شود.

استان کرمانشاه با داشتن ۷۰۳۰۲۳ هکتار سطح زیر کشت محصولات زراعی در سال زراعی ۹۲-۱۳۹۱ معادل ۷۸٫۵ درصد کل سطح کشور، بعد از استان‌های خراسان رضوی، کردستان و فارس رتبه‌ی ۵ کشور را دارا است. استان کرمانشاه با ۵۹۴۳۰۶ هکتار، ۶۹٫۶ درصد سطح برداشت شده غلات کشور را به خود اختصاص داده و از این نظر رتبه‌ی ۳ کشور را دارد. اما با تولید ۹۵۹۱۹۷ تن محصول، رتبه ۴ کشور را از نظر میزان تولید دارد. این استان با تولید ۴۳۵۱۱ تن حبوبات (معادل ۶۲٫۸ درصد تولید کشور) رتبه‌ی ۵ کشور را دارد. این در حالی است که رتبه‌ی سطح کشت این گروه در استان کرمانشاه ۴ است. سطح زیر کشت حبوبات در استان کرمانشاه ۸۷۹۲۸ هکتار معادل ۴۲٫۱۱ درصد کل کشور است. در استان کرمانشاه تنها ۳۰۷۷ هکتار معادل ۶٫۰ درصد از کل کشور سبزیجات تولید می‌گردد. علی‌رغم وجود منابع آبی مناسب در استان کرمانشاه، میزان آب قابل تخصیص برای کشاورزی کم و در بخشهایی که آب تخصیص یافته نیز وجود دارد با مشکل هدررفت مواجه است (بیژندی، ۱۳۹۶: ۶). با توجه به میزان آب مناسب و سطح قابل توجه اراضی موجود، قابلیت‌های مرتعی مناسب، کشاورزی و دامپروری استان پتانسیل بسیار مناسبی برای ایجاد شغل‌های جدید دارد و در صورتی که سیاست‌های موجود در زمینه مدیریت و بهره‌برداری بخش کشاورزی و دامپروری به سمت توسعه مدرن سوق یابد، این دو بخش توانمندی مناسبی برای ایجاد شغل‌های پایدار دارند.

۳-۷- معادن و منابع طبیعی غنی

از نظر ذخائر معدنی نیز این استان حائز اهمیت می‌باشد که عمده‌ترین آنها عبارتند از آهن، سرب، گوگرد، آلومین، کوارتزیت و غیره می‌باشد. در حال حاضر ۲۱۲ فقره معدن در استان وجود دارد که از این تعداد ۴۰ فقره به دلیل معارضین محلی و منابع طبیعی تعطیل شده است. قیر طبیعی یکی از مهمترین موارد معدنی موجود در استان است، به گونه‌ای که گفته می‌شود بیش از ۷۰ درصد قیر طبیعی کشور در کرمانشاه قرار دارد. سنگ تزئینی نیز از دیگر مواد معدنی مهم کرمانشاه است که هم ذخایر خوبی دارد و هم کیفیت آن بسیار مرغوب است و برای نمونه سنگ تزئینی هرسین شهرت ملی و حتی

گاهی جهانی دارد. انواع فلزات نیز در پهنه‌های معدنی کرمانشاه ذخایر مناسبی دارند. از جمله پتانسیل‌های بخش معدن ذخائر سیلیس با عیار ۹۰ درصد در شهرستان جوانرود است که از استان به صورت خام صادر می‌شود. این در حالی است که از فرآوری‌های سیلیس در صنایع فولادسازی و ریخته‌گری استفاده می‌شود (بیژندی، ۱۳۹۶: ۷). فعالیت‌های معدنی در کرمانشاه از مشکلات عدیده‌ای رنج می‌برد. یکی از این مشکلات اصولی نبودن اکتشافات، استخراج و همچنین نبود فرآوری مناسب است که باعث می‌شود مواد معدنی به صورت خام از استان خارج شود بدون آنکه ارزش افزوده مناسبی داشته باشد (کمانی، ۱۳۹۸). از دیگر مشکلات پیش روی معادن استان که مانع جذب سرمایه‌گذار در این حوزه می‌شود، مشکل با سایر دستگاه‌ها خصوصاً منابع طبیعی و راه و شهرسازی در زمینه صدور مجوزها، کمبود نقدینگی و مشکلات تامین منابع مالی برای ورود سرمایه‌گذاران است. با توجه به مطالب فوق ظرفیت معادن غنی استان همانند ظرفیت‌های دیگر آن در بخش‌های مختلف نیازمند عزم جدی متولیان و مسئولان دولتی برای خارج ساختن این مهم از حالت بالقوه و به فعلیت رساندن آن در راستای توسعه و امنیت پایدار می‌باشد.

۳-۸- محیط زیست

در عصر حاضر اساساً مفهوم و نگرش به توسعه، دستخوش تحول ساختاری شده است. زیرا دوران توجه تک‌بعدی به مقوله‌ی توسعه که به تولید ناخالص ملی اولویت می‌بخشد، به سرآمده و باید به کیفیت زندگی مردم و پایداری در محیط زیست اندیشیده شود. طبیعتاً طراحی رویه‌ای برای دستیابی به توسعه پایدار که بتوان در چارچوب آن منابع محدود و غیرقابل جایگزین را مدیریت کرد، امری لازم و اجتناب ناپذیر قلمداد می‌شود (مهرآرا و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۵). محیط زیست و منابع طبیعی به عنوان میراث جمعی بشریت باید به گونه‌ای محافظت شود که علاوه بر پاسخگویی به نیازهای نسل حاضر، ظرفیت پاسخ‌دهی به نیازهای نسل‌های آینده را نیز داشته باشد. بنابراین، توسعه را زمانی پایدار می‌خوانیم که مخرب نباشد و امکان حفظ منابع را برای آیندگان فراهم آورد (سنگاچین و همکاران، ۱۳۹۲). افزایش جمعیت در کشورهای در حال توسعه، باعث گردیده بیش از ظرفیت زمین از منابع آن بهره‌برداری شده و آثار زیانباری برای محیط زیست ایجاد گردد. از این رو میلیون‌ها هکتار جنگل طبیعی و مراتع را به چراگاه‌های دام تبدیل کرده‌اند که نتیجه آن تخریب جنگل‌ها، مراتع و فرسایش خاک بوده است. استان کرمانشاه نیز از این قاعده مستثنی نیست و افزایش بهره‌برداری بیش از ظرفیت زمین موجب بحران‌های زیست محیطی در این استان شده است. به گونه‌ای که استان کرمانشاه به علت واقع شدن در منطقه کوهستانی دارای مساحت کمی بیابان است اما به دلیل استفاده بی‌رویه از مراتع و چرای بیش از حد دام

و قطع جنگل‌ها هر لحظه بر مساحت مناطق بیابانی افزوده خواهد شد (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۳). این موضوع باعث از بین رفتن پوشش گیاهی و فرسایش خاک می‌شود که خود تبعاتی همچون وقوع سیل و کاهش منابع زیرزمینی آب و غیره را دارد. لذا نیاز به برنامه‌ریزی و مدیریت مسئولان امر دارد تا چرای مناطق استان براساس برنامه زمان‌بندی و استاندارد باشد.

مدیرکل حفاظت محیط زیست کرمانشاه برداشت بی‌رویه آب از رودخانه‌ها را یکی از تهدیدات محیط زیست استان دانست. علاوه بر برداشت بی‌رویه از آب رودخانه‌ها باید آلودگی را نیز به وضعیت رودخانه‌های استان افزود. به عنوان مثال، منشأ اصلی آلودگی رودخانه قره سو در سرچشمه فاضلاب خانگی شهر است (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۹). این موضوع را باید در کنار بحران کمبود آب بررسی نمود. لذا در راستای توسعه پایدار باید اقداماتی از سوی متولیان امر استان به کار گرفته شود که پارادوکس توسعه و محیط زیست از بین برود بدین معنا که با گسترش آموزش و آگاهی در زمینه استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری، اصلاح الگوی مصرف آب، کاهش آب بها برای مشترکین کم مصرف، ایجاد و رونق کشت متناسب با شرایط محیطی و میزان آب مصرفی برای کشت، استفاده از تجارب کشورها در مدیریت منابع آب، رایزنی با دستگاه‌ها و وزارت‌های مربوطه برای دریافت بودجه و اعتبار لازم برای تصفیه آب از جمله اقداماتی هستند که می‌تواند در راستای مدیریت چالش‌های محیط زیستی استان با رویکرد توسعه پایدار به کار برد. در کنار این مسائل باید به دو چالش عمده و اصلی محیط زیستی استان کرمانشاه اشاره کرد که عبارتند از گردوغبار و آتش‌سوزی. مدیرکل حفاظت محیط زیست استان کرمانشاه اگرچه منشأ گرد و غبار را از کشورهای همسایه دانسته است اما قطع بی‌رویه درختان، آتش‌سوزی و تخریب زیستگاه‌های طبیعی می‌تواند سبب ایجاد کانون مولد گرد و غبار شده و استان را با چالش مواجه کند. در اینجا لازم است که مقامات ارشد دولتی با کشورهای همسایه و سازمان‌های بین‌المللی برای رفع این مشکل رایزنی مستمر داشته باشند. چالش زیست محیطی دیگری که همواره استان را به خصوص با فرارسیدن فصل گرما تهدید می‌کند آتش‌سوزی جنگل‌های مناطق مختلف استان است که در این راستا باید به استانداردهای لازم به خصوص در زمینه تعداد محافظان جنگل‌ها توجه شود. همچنین تهیه بالگردهای مختص اطفای حریق برای مناطقی که از نظر موقعیت جغرافیایی و طبیعی صعب‌العبور بوده و شرایط توپوگرافی ویژه‌ای دارند و بیشتر در معرض آتش‌سوزی قرار دارند. همگی از جمله تدابیری هستند که با رویکرد آمایش سرزمینی باید مورد نظر مسئولان قرار گیرد.

در انتهای مباحث ذکر شده و به طور کلی در قالب جدول ۲ تنگناهای توسعه‌ای و ظرفیت‌های

رهیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاه از نگاه توسعه و امنیت پایدار

استان جهت شناسایی نقاط ضعف و فرصت‌ها در چارچوب آمایش سرزمینی، برای تحقق توسعه و امنیت پایدار، نمایش داده شده است.

جدول ۲. تنگناهای توسعه‌ای و ظرفیت‌های استان در چارچوب آمایش سرزمینی برای تحقق توسعه و امنیت پایدار (منبع: نگارندگان).

ظرفیت‌های توسعه در استان کرمانشاه	تنگناهای توسعه در استان کرمانشاه
• اثر اقتصادی بازارچه های مرزی • رونق صنعت گردشگری • ارتقاء شاخص‌های کالبدی استان • سرمایه انسانی و نیروی کار جوان • آب و هوای چهار فصل استان • کشاورزی و دامپروری • معادن و منابع طبیعی غنی	اقتصادی: • عدم ارائه الگوی مطلوب برای سرمایه‌گذاری • بیکاری و ناپایداری معیشت مرزنشینان • قاچاق کالا اجتماعی: • وضعیت نابرابر بهداشتی - درمانی در سطح استان • غلبه رابطه مرکز - پیرامون در وضعیت آموزشی • مسئله مهاجرت سیاسی - امنیتی: • فعالیت و تبلیغ گروهک‌های ضدانقلاب

نتیجه‌گیری

تحقق توسعه‌ی پایدار، نیازمند تغییرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی برای افزایش، ترقی رفاه و خوشبختی طولانی مدت کل اجتماع است. به عبارت دیگر، توسعه پایدار با هدف برطرف کردن احتیاجات انسانی و بهبود کیفیت زندگی، به عنوان قالب مناسب برای نگرش به نحوه بهره‌برداری از منابع و ایجاد رابطه متعادل و متوازن بین انسان و طبیعت محسوب می‌شود. توسعه پایدار آن روی سکه امنیت پایدار است، از اینرو، پایداری امنیت نتیجه کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان است و فقدان وجود مؤلفه‌های امنیت پایدار، سبب ناامنی و ناامنی منجر به توسعه نیافتگی و بی‌ثباتی در جامعه خواهد شد. این دو مقوله اهمیتی دو چندان در مناطق مرزی از جمله استان کرمانشاه دارند. استان کرمانشاه به رغم وجود قابلیت‌های فراوان، در شاخص‌های اجتماعی، اقتصاد و سیاسی - امنیتی در سطح مطلوبی

قرار ندارد و این امر موجب شده از چرخه توسعه باز بماند، این مهم توجه برنامه‌ریزان را در برنامه‌ریزی‌های راهبردی، به رویکرد آمایشی و استفاده از ابزارهای آن برای توسعه استان سوق می‌دهد. چرا که با استناد به بررسی‌های تجربی، تا حد زیادی این قضیه اثبات شده که توسعه‌نیافتگی مناطق پیرامون و حاشیه کشور متأثر از شیوه‌ی سیاست‌گذاری‌های نامناسب و نامتوازن توسعه بوده است. در نتیجه نبود ارتباط ارگانیک میان برنامه‌ریزی‌های استراتژیک در سطح کلان، شرایط و پتانسیل‌های درونی استان، زمینه‌ساز اصلی به اجرا درنیامدن کامل برنامه‌ها بوده است. در این پژوهش، پس از ارزیابی شرایط موجود اقتصادی، اجتماعی، سیاسی-امنیتی، استان می‌توان گفت پیوند طرح‌های آمایشی و نگرش سیستمی به توسعه و امنیت پایدار استان کرمانشاه، ضعیف و در اولویت برنامه‌ریزی‌های راهبردی متولیان امر نمی‌باشد. این موضوع موجب غلبه تنگناها و موانع توسعه‌ای بر پتانسیل‌های استان شده که در بلندمدت موجب تهدید و ناامنی همراه با کاهش سرمایه اجتماعی و افزایش خشونت خواهد بود که این برخلاف سیاست‌های کلی آمایش سرزمینی ابلاغی مقام معظم رهبری، یعنی سامان بخشی فضای مناسب مراکز زیست و فعالیت به ویژه در مناطق مرزی با تأکید بر مشارکت مؤثر مردم است. از این رو آمایش مناطق مرزی، یکی از رویکردهای اساسی در عرصه برنامه‌ریزی‌های راهبردی است. این مهم امکان هماهنگ کردن برنامه‌ها با شرایط درونی استان کرمانشاه در سطوح منطقه‌ای و محلی برای توزیع بهتر منابع و فرصت‌ها جهت بهره‌گیری از مزیت‌ها در راستای منافع ملی به سیاست‌گذاران می‌دهد تا در جهت تحقق توسعه و امنیت پایدار حرکت کنند. در این راستا و در قالب رویکرد آمایشی به ارائه پیشنهادهای جهت بهره‌گیری هر چه بهتر از مزیت‌های استان داده شده است:

- تمرکززدایی از سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها در مرکز کشور و دادن اختیارات به استان‌ها.
- عدم نگاه یک‌جانبه مسئولان امر به مقوله تأمین امنیت به طرق نظامی، چرا که امنیت پایدار تنها از راه نظامی حاصل نمی‌شود.
- بکارگیری مسئولان و کارشناسان متخصص و متعهد و دارای برنامه در راستای توسعه و امنیت پایدار در سطح استان.
- بهره‌گیری از موقعیت منحصر به فرد استان با ایجاد مناطق آزاد تجاری و بازارچه‌های مرزی جهت توسعه تجارت و صادرات محصولات داخلی.
- بهره‌برداری اصولی از منابع معدنی و کانی غنی استان و پرهیز از خام‌فروشی.

رہیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاه از نگاه توسعه و امنیت پایدار

- افزایش همکاری‌ها با کشورهای همسایه از طریق توسعه انواع زیرساخت‌های کالبدی شامل تعداد گمرک‌ها، حمل و نقل، راه آهن، جاده و غیره.
- به میدان آمدن نهادهای نظامی جهت سرمایه‌گذاری در مناطق محروم و مرزی استان در امر تولید در راستای تأمین ملزومات و احتیاجات سازمانی و نیز ارائه خدمات بهداشتی و درمانی با هدف تأمین امنیت پایدار (نهادهای نظامی می‌توانند از سرمایه خود مراقبت کنند و اصل اقتصادی سرمایه ترسو است را در این مناطق بی‌معنی سازند).
- توسعه زیرساخت‌های استان و حمایت از بخش خصوصی برای ایجاد نیروگاه و صادرات برق به عراق.
- اشتغال‌زایی در مناطق مرزی استان از طریق توسعه و رونق دادن به بازارچه‌های مرزی و شرکت‌های تعاونی در شهرستان‌های مرزی آن.
- به کارگیری نخبگان قومی و مذهبی همسو این مناطق در ارکان سیاسی-اجرایی کشور و تسهیل روند استخدامی‌ها برای ورود تحصیل کردگان آن به بازار کار.
- بهره‌گیری از ظرفیت منحصر به فرد گردشگری استان و ایجاد و راه‌اندازی امکانات و خدمات در جهت بالفعل کردن این ظرفیت.
- لزوم توجه و حمایت از صنایع دستی استان برای صادرات به بازارهای داخلی و خارجی.
- سرمایه‌گذاری دولتی و ایجاد مشوق‌های سرمایه‌گذاری برای بخش خصوصی در حوزه صنایع و کارخانجات تولیدی در مناطق مرزی.

منابع

کتاب

- برایسون، ج. ام، (۱۳۸۱). برنامه‌ریزی استراتژیک برای سازمان‌های دولتی و غیر انتفاعی، ترجمه عباس منوریان، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- بیژندی، علیرضا (۱۳۹۶). توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار (تکاپو) استان کرمانشاه، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی جمهوری اسلامی ایران.
- رحیم زاده، زهرا؛ نادریان، پروین؛ ابری فام، محمدرضا؛ حسینی، کامبیز؛ افکاری، سهیلا (۱۳۹۴). استان شناسی کرمانشاه، تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- کاشفی، حسین (۱۳۸۳). بررسی راه‌های توسعه بازارچه‌های مرزی استان کردستان و نقش آن‌ها در اقتصاد استان، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.

مقالات

- آفتاب، احمد؛ هوشمند، اکبر (۱۳۹۷). تدوین راهبردهای دفاعی-امنیتی در مناطق مرزی استان آذربایجان غربی با رویکرد آمایش سرزمین، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال ۱۶، ش ۶۳، پاییز، صص ۱۸۷-۱۵۳
- احمدرش، رشید. (۱۳۹۷). دیالکتیک مرز و توسعه: تحلیل جامعه‌شناختی دشواری‌های توسعه پایدار در مناطق مرزی غرب کشور. فصلنامه توسعه محلی (روستایی-شهری). دوره دهم، شماره ۲، پاییز و زمستان. صص ۲۰۶-۱۸۳.
- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین؛ پاپلی یزدی، محمد حسین؛ عبدی، عرفان، (۱۳۸۷)، ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی؛ مطالعه موردی: بازارچه مرزی شیخ صالح شهرستان ثلاث باباجانی، استان کرمانشاه، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۴، ش ۲، تابستان، صص ۱۰۹-۸۲.
- اسماعیل زاده، حسن؛ صفرخانی، رضوان؛ محمودی، حسین (۱۳۹۷). تحلیلی بر سطح توسعه یافتگی مناطق استان روستایی شهرستان‌های استان کرمانشاه، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۵۰، ش ۲، تابستان، صص ۳۷۴-۳۵۵.
- پیشگاهی فرد، زهرا؛ قالیباف، محمداقبر؛ حیدری فر، محمد رئوف؛ حیدری، شهریار (۱۳۹۲). بسترهای ژئوپلیتیکی قاچاق کالا و ارز با تأکید بر بازارچه‌های مرزی (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۶، شماره ۳، پاییز، صص ۴۸۴-۴۶۵.
- تقدیسی، احمد؛ تقوایی، مسعود؛ پیری، سیامک (۱۳۹۳). ارزیابی و سطح بندی دهستان‌های شهرستان دالاهو بر اساس توان منابع گردشگری در جذب گردشگر فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۹، شماره چهارم، زمستان شماره پیاپی ۱۱۵. صص ۲۱۴-۱۹۷.
- حیدری فر، محمد رئوف و پاهکیده، اقبال (۱۳۹۷). ارزیابی عوامل ژئوپلیتیکی، تهدیدها و مخاطرات مناطق مرزی استان کرمانشاه، جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ش ۲۷، تابستان، صص ۱۸۶-۱۶۷.

رہیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاہ از نگاه توسعه و امنیت پایدار

- حیدری فر، محدرئوف و حیدری، شہریار (۱۳۹۳). بررسی آثار و پیامدهای امنیتی قاچاق، فصلنامه راہبرد دفاعی، سال ۱۲، ش ۴۸، زمستان، صص: ۱۹۳-۱۵۱.
- خلیلی، فرید؛ ایاسہ، علی؛ امیریان، طیبہ، (۱۳۹۶). وضعیت و فرایند سرمایہ گذاری در استان کرمانشاہ، ہمایش بین المللی برنامہ ریزی اقتصادی، توسعه پایدار و متوازن منطقہ‌ای، دانشگاه کردستان.
- دارابی، سلمان؛ نیستانی، محمدرضا (۱۳۹۳). بررسی مقایسہ ای میزان کاربست مؤلفہ‌های برنامہ ریزی استراتژیک در توسعه پایدار آموزش و پرورش شہرهای اصفہان و کرمانشاہ، مطالعات برنامہ ریزی آموزشی، دورہ ۲، ش ۴، بہار و تابستان، صص: ۱۳۶-۱۰۱.
- دالوندفر، بختیار (۱۳۹۳). بررسی نقش اقوام و مذاہب در امنیت سیاسی استان کرمانشاہ، فصلنامہ مطالعات اطلاعات و امنیت انتظامی، س ۵، ش ۱، بہار، صص: ۵۶-۳۳.
- دہکردی، ع. سلمان پور، م. (۱۳۸۵)، درآمدی بر برنامہ ریزی استراتژیک و عملیاتی، راہبرد توسعه، ش ۶، صص: ۲۰۰-۱۸۷.
- زارعی، غفار؛ الماسی، فرزا؛ نرمانی، حسن. (۱۳۹۷). بررسی رابطہ بین شاخص‌های امنیت مرزی و توسعه پایدار منطقہ ای (نمونہ موردی شہر کرمانشاہ). فصلنامہ پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی. سال ۹، ش ۳۷، زمستان. صص: ۱۲-۱.
- زمانی، فریبا (۱۳۸۸). اهمیت جمعیت شناسی در برنامہ ریزی های آمایش سرزمین با تأکید بر مطالعہ مهاجرت‌های استانی، فصلنامہ جمعیت، ش ۶۹/۷۰، صص: ۱۳۲-۱۰۷.
- زالی، نادر (۱۳۸۳). بررسی و تحلیل نگرش‌های جغرافیایی در توسعه منطقہ‌ای و تطبیق آن با ویژگی‌های استان آذربایجان شرقی، نشریہ دانشکدہ علوم انسانی و اجتماعی.
- رہنمایی محمد تقی؛ پورموسوی، سید موسی (۱۳۸۵). بررسی ناپایداری‌های امنیتی کلان شہر، تہران بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار شہری، پژوهش‌های جغرافیایی، شمارہ ۵۷، پاییز، صص: ۱۹۳-۱۷۷.
- سرور، رحیم؛ محمدی حمیدی، سمیہ؛ ویسیان، محمد (۱۳۹۳). بررسی شاخص‌های توسعه در مناطق مرزی در راستای تحقق امنیت پایدار (مطالعہ موردی شہرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی)، پژوهشنامہ جغرافیای انتظامی، سال ۲، ش ۷، پاییز، صص: ۵۴-۲۵.
- شاطریان، محسن؛ اشنویی، امیر؛ گنجی پور، محمود (۱۳۹۳). تحلیل راہبردی مناطق مرزی مطالعہ موردی؛ شہرهای مرزی استان کردستان، فصلنامہ مطالعات شہری، ش ۱۱، تابستان، صص: ۱۰۱-۸۷.
- شہبازی، طاہرہ؛ قہیہ‌ای، یہناز (۱۳۹۳). ارزیابی مشکلات، موانع، نیازهای صنعت گردشگری از دیدگاہ اقتصادی در استان کرمانشاہ (با تأکید بر پارک جنگلی طاقبستان)، جغرافیای فضای گردشگری، دورہ ۳، ش ۱۱، تابستان، صص: ۷۸-۶۹.
- صیدایی، سید اسکندر؛ رستمی، شہین، (۱۳۹۱). سنجش تأثیرات اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی توسعه گردشگری (نمونہ موردی شہر کرمانشاہ)، مجلہ علمی - پژوهشی برنامہ ریزی فضایی، سال ۲، ش ۳، زمستان، صص: ۱۱۰-۹۵.

صدیایی، سید اسکندر، جمینی، داوود؛ جمشیدی، علیرضا (۱۳۹۳). تحلیلی بر وضعیت شاخصهای بهداشتی درمانی در شهرستانهای استان کرمانشاه با بهره‌گیری از مدل‌های AHP, TOPSIS و تحلیل خوشه‌ای، *مجله علمی پژوهشی برنامه ریزی فضایی*، سال ۴، ش ۱، بهار، صص: ۶۴-۴۳.

صابری، عاطفه و برون، سارا (۱۳۹۹). تحلیلی بر روند پیشرفت شاخص های توسعه پایدار در ایران و جهان، کنفرانس بین المللی مطالعات بین رشته ای در مدیریت و مهندسی، تهران. <https://civilica.com/doc/1178736>
عسگری، محمد (۱۳۸۲). جهانی شدن و امنیت ملی دولت، *فصلنامه راهبرد*، تابستان، شماره بیست و هشتم.
عندلیب، مطوف؛ شریف، علیرضا (۱۳۸۸). توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران، *باغ نظر*، سال ۶، ش ۱۲، صص: ۵۷-۷.

قنبری، ابوالفضل؛ سرداری، ایوب (۱۳۹۴). استراتژی های آمایش مناطق مرزی با تأکید بر امنیت و راهکارهای اجاری آن با استفاده از مدل SWOT-AHP، *فصلنامه دانش انتظامی آذربایجان شرقی*، سال ۵، ش ۱، صص: ۹۳-۱۰۸.
مختاری هشی، حسین؛ مؤمنی، مهدی؛ باقری، مهرداد (۱۳۹۳). تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی؛ مطالعه موردی مرزهای شرق کشور، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، سال ۲۹، ش ۳، پاییز، صص: ۲۵۴-۲۳۷.

مهرآرا، اسداله؛ جویباری، سپیده؛ زارع زیدی، علیرضا (۱۳۹۷). بررسی نقش حفاظت از محیط زیست در توسعه پایدار. *دوماهنامه مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه*. سال سوم، شماره ۲. پیاپی: ۱۰. تیر. صص: ۱۱۵-۱۰۵.
موسوی، میرنجف؛ بهرامی جاف، ساجد؛ علیزاده، فریده؛ شهبازی، محبوبه (۱۳۹۷). بررسی روند سیاست گذاری های جمعیت در آمایش مناطق مرزی کرمانشاه ۱۳۹۵-۱۳۶۵، *علوم و فنون مرزی*، دوره ۹، ش ۳، پاییز. صص: ۹۰-۶۵.
موسوی، میرنجف؛ ویسیان، محمد؛ خلیفی پور، حکیمه (۱۳۹۴). اولویت بندی راهبردهای امنیت پایدار در آمایش مناطق مرزی (مطالعه موردی استان کردستان)، *مجله جغرافیای سیاسی*، سال ۱، ش ۲، صص: ۷۹-۵۵.

ویسی ناب، فتح الله؛ بابایی اقدام، فریدون؛ علی پور، خالد؛ نیازی، چیا، (۱۳۹۴)، ارزیابی و رتبه بندی سطح توسعه یافتگی آموزشی استان های منطقه زاگرس با استفاده از مدل چند معیاره وایکور، *فصلنامه مطالعات برنامه ریزی آموزشی*، دوره ۵، ش ۹، بهار و تابستان، صص: ۲۹-۱۱.

لاتین

- Chandoevrit, Worawan, Yongyuth Chalamwong, Sravooth Paitoonpong (2004), Thailand's Cross BORDER ECONOMY, A Case Study of Sa Kaeo and Chiang Rai, Thailand Development Resource Institute (TDRI).
- Çelik M and Tatar M (2011) Employment-unemployment Issues and Solution Suggestions Adiyaman Example, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*. 3: 1211- 1226.
- Johnston, R., 2004, *Dictionary of Human Geography*, Oxford.
- Martin, Elizabeth A. (2003). *A Dictionary of Law*, Oxford University Press, 5th ed. www.daneshnameh.roshd.ir.
- Niebuhr, Annkatrin & Silvia Stiller, (2002), *Integration Effects in Border Regions – A Survey of Economic Theory and Empirical Studies*, Hamburgisches Welt-Wirtschafts- Archiv (HWWA) Hamburg Institute of International Economics. .
- Pedatzur, R. (2007) , *The Iranian Nuclear Threat and the Israeli Options*, *Contemporary Security Policy*, Vol.28, No.3, PP. 513-30.541

رهیافت آمایش مناطق مرزی در استان کرمانشاه از نگاه توسعه و امنیت پایدار

Tosics, I., & H. Szemző, & D. Illés, & A. Gertheis, Konstantinos & Lalenis, & D. Kalergis. (2010) National spatial planning policies and governance typology. PLUREL deliverable report 2, no. 1

وبگاه

ایرانا، (۱۳۹۸)، زیرساخت های استان کرمانشاه نیاز به تقویت دارد، قابل دسترسی در سایت:

<https://www.irna.ir/news>

الماسی، (۱۳۹۸)، نرخ بیکاری کرمانشاه در سال ۱۳۹۸، قابل دسترسی در سایت:

<https://www.irna.ir/news/8377637>

کمانی، (۱۳۹۸)، معادن کرمانشاه در مسیر توسعه، قابل دسترسی در سایت:

<https://www.hamshahrionline.ir/news>

باشگاه خبرنگاران جوان، (۱۳۹۹)، استان کرمانشاه بیش از ۵۰ هزار بیکار جوان دارد، قابل دسترسی در سایت:

<https://www.yjc.ir/fa/news/7076054>

باشگاه خبرنگاران جوان، (۱۳۹۳). بیابانی شدن کرمانشاه به دلیل استفاده بی رویه از مراتع و چرای بیش از حد دام. قابل

دسترسی در سایت:

<http://www.menarid.ir/fa/News/Detail/jy>

دل انگیزان، سهراب. (۱۳۹۸)، ظرفیت های سرمایه گذاری و موانع پیش روی سرمایه گذاری در کرمانشاه. ایرانا.

سالنامه آماری کرمانشاه، (۱۳۹۶)، معاونت آمار و اطلاعات سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کرمانشاه.

علی آقایی، محبوبه. (۱۳۹۹)، کشف کالای قاچاق در کرمانشاه، قابل دسترسی در سایت:

<https://www.isna.ir/news/9901281652>